



Handelshøyskolen BI

MAN 50211 Ledelse; makt og mening

Term paper 60% - R

Predefinert informasjon

Startdato:	24-10-2022 09:00 CEST	Termin:	202310
Sluttdato:	22-05-2023 12:00 CEST	Vurderingsform:	Norsk 6-trinns skala (A-F)
Eksamensform:	P		
Flowkode:	202310 10129 IN09 R P		
Intern sensor:	(Anonymisert)		

Navn:

Ketil Helgevold, Helga Strand Vestbø, Tor Albert Ersdal

Informasjon fra deltaker

Tittel *:	Recep Tayyip Erdogan – en demokratisk valgt autokrat?		
Navn på veileder *:	Kristian Alm		
Inneholder besvarelsen konfidensielt materiale?:	Nei	Kan besvarelsen offentliggjøres?:	Ja

Gruppe

Gruppenavn:	(Anonymisert)
Gruppenummer:	9
Andre medlemmer i gruppen:	

«Det som du er, vær fullt og helt, og ikke stykkevis og delt.»

Brand

«Democracy is like a tram. You ride it until you arrive at
your destination, then you step off.»

Recep Tayyip Erdogan

Definisjon: Autokrati er styreformer der mesteparten av den politiske makten er samlet i hendene på en enkeltperson eller en forholdsvis liten gruppe, med forholdsvis få konstitusjonelle eller institusjonelle begrensninger på hvordan denne makten utøves.

Store norske leksikon

Innhold

INNLEDNING	4
PROBLEMSTILLING	6
OPPGAVENS STRUKTUR	6
BIOGRAFI – HVEM ER RECEP TAYYIP ERDOGAN?	8
ERDOGAN SOM UNG	8
ORDFØRER.....	9
STATSMINISTER.....	10
MAKTKAMP MELLOM GULEN OG ERDOGAN	10
FENGSLINGER OG MENNESKERETTIGHETER.....	12
ERDOGAN STRAMMER GREPET OM MAKTEN.....	12
METODISK TILNÆRMING OG BRUK AV HERMENEUTIKK SOM VERKTØY FOR INNSIKT	14
INNLEDENDE BEMERKNINGER OM VITENSKAP OG METODE	14
POSITIVISME OG POSITIVISMEDEBATT	15
HVA ER HERMENEUTIKK OG HVORDAN Plasserer den seg i landskapet med naturvitenskap og humaniora?	17
FORDOM OG FORFORSTÅELSE	18
KILDEKRITIKK	20
HERMENEUTIKK I OPPGAVEN	20
TEORI OG DRØFTING	22
UNDERPROBLEMSTILLING 1: I HVILKEN GRAD LEDER ERDOGAN I KRAFT AV EN KONGSTANKE?	22
<i>Kongstanke</i>	22
<i>Har Erdogan en religiøst motivert kongstanke?</i>	25
<i>I hvilken grad er politisk implementering av islamske normer personlig og eksistensielt for Erdogan?</i>	27
<i>I hvilken grad er politisk implementering av islamske normer handlingsorienterte for Erdogan?</i>	29
<i>I hvilken grad er politisk implementering av islamske normer kollektivistisk for Erdogan? ..</i>	31
<i>Delkonklusjon og ny forforståelse</i>	34
UNDERPROBLEMSTILLING 2: I HVILKEN GRAD ER ERDOGAN EN MACHIAVELLISK LEDER?	35
<i>Kamp med militæret – fleksibel, tålmodig og aggressiv</i>	37
<i>Samarbeid med Gulen – fleksibel og modig</i>	39
<i>Konflikt med Gulen – kompromissløs</i>	40
<i>Delkonklusjon og ny forforståelse</i>	42

AVSLUTTENDE DRØFTING OG KONKLUSJONER.....	44
POSTLUDIUM	47
LITTERATURLISTE.....	49

Innledning

Kyniker? Folkets mann? Islamsk fundamentalist? Karismatisk leder? Rå maktpolitiker? Nasjonsbygger av Guds nåde? Jukse-maker?

Merkelappene på den tyrkiske presidenten Recep Tayyip Erdogan har vært mange og peker i forskjellige retninger. Han har vunnet fem parlamentsvalg, to presidentvalg og tre folkeavstemminger. Han har samlet nesten all makt i egne hender. Tyrkia ligner mer og mer et autokrati basert på islam. I mai 2023 skal tyrkiske velgere avgjøre hvem som skal være president de neste fem årene.

Første valgrunde var 14. mai. Erdogan fikk flest stemmer med rundt 49 prosent i et valg med nærmere 90 prosent oppslutning. Det er ikke nok til å avgjøre valget, og det blir dermed en andre valgrunde 28. mai. De tyrkiske velgerne har flere reelle alternativer og valget er godt organisert ifølge internasjonale observatører (OSSE, 2023).

Hovedmotstanderen til Erdogan er Kemal Kilicdaroglu fra partiet CHP som ble stiftet av landets grunnlegger Mustafa Kemal Atatürk. I valgkampen har Kilicdaroglu lovet å reetablere demokratiet, få orden på landets økonomi og gjenskape tillit både hjemme og ute. Det var riktignok ikke helt rettferdige forhold i mediedekningen: Erdogan fikk 32 timer live-dekning på TV i forkant av valget, mens Kilicdaroglu fikk 32 minutter (The Economist, 2023).

Fra vår utkikkspost i fredelige og demokratiske Norge fremstår det nesten uforståelig at så mange velgere stemmer på Erdogan.

Det pirrer vår nysgjerrighet. Hvem er denne mannen som ikke bare har beholdt makten gjennom to tiår, men som har styrket den? Mannen som pleier et nært forhold både til Kinas president Xi Jinping og til Russlands president Vladimir Putin, også etter invasjonen av Ukraina? Som har vært den avgjørende brikken for å få Finland inn i NATO, men som foreløpig opprettholder sitt veto mot Sverige sitt kandidatur?

Med over 83 millioner innbyggere, leder han Europas nest mest folkerike land etter Russland. Tyrkia er det nest største medlemslandet i NATO etter USA – og hvis landet en dag blir medlem i EU, vil det bli det desidert største landet i det europeiske fellesskapet.

Recep Tayyip Erdogan har utvilsomt vært den av de mest innflytelsesrike politikerne i landet siden Mustafa Kemal Atatürk. Den 29. oktober i år er det 100 år siden Tyrkia ble erklært republikk med Mustafa Kemal som landets første president. Kemal fikk allerede

på 1930-tallet tilnavnet Atatürk, tyrkernes far. Han er kanskje mest kjent for å ha gjennomført omfattende samfunnsreformer som gjorde Tyrkia til et sekulært samfunn, sterkt inspirert og påvirket av vestlige verdier (Goplen, Å., 2023). 80 år senere, ble Recep Tayyip Erdogan statsminister i Tyrkia.

Han har fått mye kritikk for sin autoritære stil og for å undergrave demokratiet i landet, men hans popularitet har fortsatt vært høy blant en stor del av befolkningen. Erdogan har også fått mye oppmerksomhet internasjonalt for å fremme en mer konservativ og tradisjonell form for islam, i et land med lange sekulære tradisjoner.

Vi er nysgjerrige på hvordan Recep Tayyip Erdogan har klart å beholde og styrke makten sin i Tyrkia. Det er mange mulige innfallsvinkler til dette. Av hensyn til avgrensning, har vi valgt å konsentrere oss om innenrikspolitiske forhold fordi vi tror at det best kan gi oss et underlag for å forstå makten som Erdogan har bygget opp.

Problemstilling

I valg av hovedproblemstilling ønsket vi et tema som kan bidra til å belyse hvordan Erdogan har klart å beholde og styrke makten sin i Tyrkia. Det var derfor naturlig for oss å velge følgende hovedproblemstilling:

Hva kan forklare Erdogans maktposisjon?

Vi har valgt to underproblemstillinger for å bidra til å svare på hovedproblemstillingen:

- Underproblemstilling 1: I hvilken grad leder Erdogan i kraft av en kongstanke?
- Underproblemstilling 2: I hvilken grad er Erdogan en Machiavellisk leder?

Oppgavens struktur

Etter innledende kapitler har vi en biografi. Biografien gir en kort innføring i hans bakgrunn fra barne- og ungdomsårene. Deretter dreier biografien seg hovedsakelig om hans politiske liv og hans karriere fra ordfører i Istanbul, videre til statsminister og president. I sitt virke som statsleder i 20 år er det mange forhold som kan trekkes frem. Vi forsøker å belyse noen maktkamper og hvilke maktmidler Erdogan har brukt for å beholde og styrke sin maktposisjon.

I metodekapittelet forsøker vi å beskrive hvordan vi metodisk har jobbet for å få en dypere forståelse av Erdogan og hans politiske liv og virke. Vi gir vi en kort introduksjon til vitenskapelig metode, forskjeller mellom naturvitenskap og humaniora og hvordan hermeneutikk plasserer seg i landskapet med naturvitenskap og humaniora. Vi gir også en kort introduksjon til sentrale begreper som fordom, forforståelse og horisont. De fordommer og forforståelse vi hadde forut for arbeidet med oppgaven er beskrevet før vi avslutningsvis diskuterer utvalg av kilder og hermeneutikk.

I kapittelet om teori og drøfting starter vi med underproblemstillingene og beskriver først kort hvilken teori fra pensum vi har valgt. I delkapittelet hvor vi drøfter om Erdogan leder i kraft av en kongstanke, beskriver vi først det teoretiske utgangspunktet til Ibsens begrep kongstanke og hvordan det passer inn i eksistensialismen og forskjellen mellom administrator og leder, samt attribusjonsteori. De utvalgte kildene gir ikke et klart svar på hva som er Erdogans kongstanke, men de peker i en retning og drøftingen av første problemstilling belyser dette.

Delkapittelet om andre underproblemstilling følger samme struktur med en kort introduksjon til Machiavelli og hans litterære verk Fyrsten. Deretter tar vi utgangspunkt i

to viktige forhold i Erdogans politiske virke: maktkampen med de militære, og samarbeidet og maktkampen med Gulen. Disse to forholdene bruker vi til å drøfte om Erdogan er en Machiavellisk leder. Dette delkapittelet avsluttes med en delkonklusjon og ny forforståelse.

Deretter gjenstår avsluttende drøfting og konklusjoner.

Gjennom arbeidet med prosjektoppgaven og ved å følge de forskjellige samlingene i Ledelse, makt og mening har vi blitt oppmerksomme på flere interessante problemstillinger som hadde vært spennende å gå dypere inn i. Både for å forstå Erdogan bedre, men også for å få en grundigere forståelse av relevante deler av pensum. Vi har ikke hatt mulighet til å utvide oppgaven som følge av begrenset tid og retningslinjer for oppgavens omfang. Vi har skrevet ned noen korte punkter i et postludium for å gi en kort introduksjon til andre aktuelle problemstillinger.

Biografi – hvem er Recep Tayyip Erdogan?

Erdogan som ung

Recep Tayyip Erdogan ble født i 1954 i Istanbul, der han bodde i størstedelen av barndommen og ungdomsårene i bydelen Kasimpasa. På 1950- og 60-tallet var dette havneområdet et industristrøk som var dominert av innflyttere fra konservative rurale strøk i Tyrkia, og som flyttet til storbyen for å komme bort fra fattigdom (Johnsen, 2019). Begge foreldrene kom fra Rize-distriktet ved Svartehavet, der Erdogan også tilbrakte store deler av oppveksten. Dette var et konservativt område der islamske religiøse tradisjoner og verdier stod sterkt. Erdogan ble sendt hit i ferier allerede i barneårene av foreldrene for å få koranundervisning. Området er også kjent for en sterk tyrkisk nasjonalfølelse, og Erdogan trekker hyppig fram tilknytningen sin til Rize-distriktet.

Da han var 11 år, overførte faren Erdogan fra offentlig skole til en såkalt Imam Hatip-skole. Dette var, og er, skoler hvor undervisningen bygger på Koranen. Erdogan var dyktig til å lære seg nasjonalromantiske dikt utenat – og fremførte disse med stor innlevelse. Han deltok i konkurranser i resitering – og vant ofte disse. Han var også ivrig medlem av skolens debattklubb og fikk trening i å tale foran større forsamlinger. Karakterkortet visste at han var en middelmådig elev, også i de religiøse fagene. Best var han i gym med toppkarakter (Johnsen, 2019).

Det som sannsynligvis formet Erdogan mest i oppveksten var opplevelsen av å være elev på en Imam Hatip-skole i bydelen Balat i Istanbul. Dette gjelder både hans religiøsitet, hans politiske bevissthet, men også hans motstand mot Tyrkias sekulære elite.

Erdogan kom ikke inn på sitt drømmestudium; statsvitenskap ved Mekteb-i Mulkyie universitetet i Ankara. Han måtte ta til takke med kveldsskole i økonomi og handel ved høyskolen ved Aksaray i Istanbul (Johnsen, 2019).

Grunnloven i Tyrkia krevde at man som president måtte ha universitetsutdannelse. Det er mye som tyder på at Erdogan ikke har en grad fra et universitet, men at hans diplom er en forfalskning. Erdogans forklaring er at høyskolen ved Aksaray etter hvert ble en del av Marmara-universitetet som eget fakultet. Dette er riktig, men innlemmelsen skjedde i 1982. Diplomet til Erdogan er utstedt i 1981 (Johnsen, 2019).

Erdogans politiske oppvåkning tok fart da han som siste års elev meldte seg inn i Den nasjonale tyrkiske studentforeningen Milli Turk Talebe Birliği (MTTB). Den politiske agendaen var nasjonalistisk, islamistisk og antikommunistisk. Her fikk den unge Erdogan utfolde seg, og ble også kjent med politisk aktive mennesker som skulle vise seg å

fremme hans politiske karriere. Disse nettverkene har vært betydningsfulle for Erdogan. I form av personlig og politisk ballast tok Erdogan også med seg det budskapet om at islam ikke bare er religion, men et politisk styresett og lovverk.

Han blir medlem av Velferdspartiet i 1983.

Ordfører

Recep Tayyip Erdogan hadde nettopp fylt 40 år da han fikk sitt første folkevalgte verv som ordfører i Istanbul ved lokalvalget 27. mars 1994, som representant for det islamske Velferdspartiet. Erdogan var en pragmatisk ordfører og gikk løs på mange av utfordringene i Istanbul.

Han bygde flere nye veier og broer, og han økte kapasiteten på buss- og trikkesystemet. Erdogan fikk gjennomført en rekke offentlige byggeprosjekter, inkludert å bygge nye skoler og universiteter, samt å forbedre fasilitetene på mange av de eksisterende institusjonene. Han gjorde store investeringer i å utvide det offentlige vann- og avløpssystemet, fikk bygget nye boliger og økte utbyggingen av nye kommersielle områder.

Erdogan samarbeidet med andre islamistiske organisasjoner i Istanbul, inkludert den islamistiske organisasjonen Millî Görüş, som kan oversettes til «nasjonal visjon». Han hadde imidlertid mange motstandere, inkludert sekulære og nasjonalkonservative krefter som så på hans islamistiske visjoner som en trussel mot den sekulære staten. Erdogan ble kritisert for sin autoritære stil, og for å undergrave demokratiet i Istanbul (Sontag, D., 2003).

Han ble arrestert for å ha lest en islamistisk propaganda-tekst på en offentlig plass i 1997, noe som førte til at han ble dømt til fengsel i ti måneder, senere redusert til fire måneder. Dommen førte til at han måtte slutte som ordfører. Det var forbud fra videre deltagelse i tyrkisk politikk for politikere som var dømt, samtidig som de var utøvende politikere. Erdogan så det som en heksejakt for å forhindre ham fra å delta i politikk.

Erdogan: «The poem was just pretext. My prosecution was aimed at blocking me or turning people against me. No politician can be artificially removed from the scene. The nation brings politicians up, and only the nation can bring them down». (Kinzer, S., 1998b)

Det var også en rekke andre representanter for Velferdspartiet som ble dømt eller satt under etterforskning i denne perioden. I følge New York Times startet etterforskningene

etter et møte i det nasjonale sikkerhetsrådet hvor statsministeren fikk en liste over personer som var for religiøse, og dermed kunne true det demokratiske styresettet (Kinzer, S., 1998a).

Etter løslatelsen fortsatte han sin politiske karriere, men Velferdspartiet var nå forbudt. Han var medstifter til Partiet for rettferd og utvikling (AKP) i 2001. Det var mindre radikalt enn Velferdspartiet. Erdogan kunne ikke selv stille til valg i 2002 på grunn av dommen, men AKP vant likevel valget.

Statsminister

I 2002 fikk AKP rent flertall i det tyrkiske parlamentet og nasjonalforsamlingen, og opphevet dermed loven som hindret Erdogan fra å ha politiske verv. I et suppleringsvalg i 2003 ble han valgt inn i nasjonalforsamlingen, og noen dager etterpå ble han valgt til ny statsminister.

Erdogan fortsatte å legge til rette for store investeringer i rollen som statsminister. Investeringene var hovedsakelig innen transport, energi og bygninger. Det bidrog til vekst i Tyrkia, og frem til finanskrisen i 2008 fungerte dette bra. I etterkant av finanskrisen var økonomien i Tyrkia preget av høy inflasjon, svak valuta og noe lavere økonomisk vekst.

I starten av hans styre tapte han enkelte kampsaker. Den første måneden blir av New York Times fremstilt som vanskelig, og avisen skriver at han i stor grad måtte tone ned sin islamske profil for å få gjennomslag. «A political party cannot have a religion. Only individuals can. Otherwise, you'd be exploiting religion, and religion is so supreme that it cannot be exploited or taken advantage of» (Sontag, D., 2003).

Maktkamp mellom Gulen og Erdogan

The story of the AKP's second and third terms (2007-15) boils down to how a Machiavellian leader grabbed power, dismantling institutional constraints that checked his unbridled ambition. Erdogan did not miraculously turn from an exemplary democrat to a Putin lookalike overnight in the summer of 2013. He evolved over years. (Bechev, 2022, s. 81)

Fethullah Gulen og Recep Tayyip Erdogan er to sentrale skikkelser i det moderne Tyrkia, og de har hatt en langvarig og komplisert relasjon. I en årrekke har Erdogan og Gulen samarbeidet og støttet hverandre i ulike saker, men de har også hatt uenigheter og konflikter om ulike spørsmål.

Flere medlemmer fra Gulen-bevegelsen ble med i AKP i 2003, og bevegelsen var en viktig støttespiller for AKP. De var enige i at det burde være større religiøs frihet i Tyrkia, forstått slik at det skulle være færre restriksjoner for å utøve Islam.

De samarbeidet også i maktkampen mot militæret som kulminerte med arrestasjon og rettsaker mot en rekke militære ledere i det som kalles Ergenekon- sakene.

«It was not until the Ergenekon trials – kicking off in mid-2008 and culminating with the arrest of General Ilker Basbug, chief of the general staff from 2008 to 2010 – that the AKP “won” its political battle with the military” (Bechev, 2022, s. 50).

Et viktig fundament for Gulen-bevegelsen var å bygge opp skoler og universiteter. Dette er i tråd med Foucaults prinsipper om makt (Røyseng, S., 2022), og det førte til at Gulen ble vurdert til å ha stor innflytelse på akademia og studenter. Over tid er det mange tidligere studenter ved Gulen-skolene som har maktposisjoner i Tyrkia. Gulenbevegelsen drev også sykehus, aviser og en islamsk bank (Bank Asya).

Det ble etter hvert en maktkamp mellom Erdogan og Gulen. I en tidlig episode som gjengis i media, blir gulenister (medlemmer av Gulen-bevegelsen) beskyldt for hemmelig avlytting av Erdogan i 2013. Det skal ha vært et forsøk på å avsløre korrupsjon.

I 2016 var det kuppforsøk i Tyrkia og Gulen og hans tilhengere ble gitt en stor del av skylden for kuppforsøket av den tyrkiske regjeringen. Regjeringen hevdet at Gulen og hans tilhengere var ansvarlige for å ha planlagt og gjennomført kuppforsøket, og at de hadde utgjort en trussel mot nasjonale sikkerhetsinteresser.

Gulen nektet for å ha noen kjennskap til eller involvering i kuppforsøket, og han og hans tilhengere har hevdet at de er uskyldige. Det finnes også en rekke observatører og eksperter som har uttrykt tvil om at Gulen og hans tilhengere var ansvarlige for kuppforsøket, og det har vært rapportert om at andre grupper også kan ha vært involvert.

Etter kuppforsøket i 2016 ble det gjennomført en rekke massearrestasjoner og rettsprosesser mot mistenkte kuppmakere og andre politiske motstandere av den tyrkiske regjeringen. En rekke medier, skoler, universiteter og andre organisasjoner knyttet til Gulen og hans tilhengere ble stengt ned. Ifølge New York Times er nær 100 000, hovedsakelig gulenister, arrestert eller fått sparken.

«The coup attempt seems to have magnified the authoritarian behavior bordering on paranoia that has increasingly come to define Mr. Erdogan’s leadership» (The New York Times, 2016).

Fengslinger og menneskerettigheter

Under Erdogans ledelse har det vært flere tilfeller av arrestasjoner av politiske motstandere, journalister, advokater og andre som har kritiserte Erdogan eller hans regjering. Det har også vært rapporter om at disse arrestasjonene har skjedd uten at det har blitt gitt noen klar begrunnelse, og at det har vært mangel på respekt for menneskerettighetene til de arresterte.

Det har også blitt rapportert om brukt tvang og vold under arrestasjonene, samt at de arresterte har blitt utsatt for dårlig behandling og tortur mens de har vært i varetekt.

Det skal også ha vært en mangel på adgang til rettferdig rettssak for de arresterte, og at de har blitt holdt i varetekt i lang tid før de har fått mulighet til å møte i retten.

Erdogan og hans regjering har fått kritikk for å begrense ytringsfriheten i Tyrkia, og for å undertrykke uenighet og kritikk. Dette har blant annet skjedd gjennom å stenge ned medier og å fengsle journalister som har kritiserte regjeringen. Ifølge Human Rights Watch (2022) er de fleste TV-stasjoner og aviser eid av selskaper med tette bånd til Erdogan. En rekke nettsteder er blokkert i Tyrkia. Wikipedia var blokkert fra 2017 til 2020 på grunn av en artikkel om statlig støtte til terrorisme.

Erdogan strammer grepet om makten

Året etter kuppforsøket, våren 2017, lyste Erdogan ut en folkeavstemning om endringer han ønsket å gjennomføre i Grunnloven for å styrke makten til presidentembetet (Dewan, A., 2017). Endringene han foreslo, innebar blant annet at presidenten i praksis ville ha full kontroll over lovgivende, dømmende og utøvende makt i Tyrkia. Mens presidentembetet fram til da hadde vært av en mer seremoniell karakter, og Tyrkia hadde et parlamentarisk styre som ble ledet av statsminister – ville endringene innebære at makten ble flyttet over til presidenten. Det lå også inne en begrensning på at en president kun kan sitte i to 5-årsperioder, men med en åpning for muligheten for en tredje under gitte omstendigheter. Dette gjør at Erdogan kan stille som kandidat til en tredje periode, og kan beholde makten fram til 2029 dersom han vinner valget i 2023. Erdogan vant folkeavstemningen i 2017 med knapp margin, bare litt over 50 prosent stemte for. Valggjennomføringen har også blitt kritisert av Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa (OSSE), blant annet for at de to sidene ikke hadde likeverdige

muligheter til å drive valgkamp, og at mediedekningen var ensidig i Ergodans favør (The Organization for Security and Co-operation in Europe, 2017).

Metodisk tilnærming og bruk av hermeneutikk som verktøy for innsikt

Vår hovedmålsetting er å få innsikt og en dypere forståelse av Erdogan og hans politiske virke. Dette gjør vi ut fra en nysgjerrighet til området, historien og ikke minst personen som vi syns er svært spennende og interessant. For å få til dette er det særlig to ting vi har ønsket å gjøre:

1. Undersøke og forsøke å forklare Erdogans maktposisjon:

HPS: Hva kan forklare Erdogans maktposisjon?

2. Knytte denne problemstillingen og underproblemstillingene opp mot relevant teori:

UPS 1: I hvilken grad leder Erdogan ut fra en kongstanke?

UPS 2: I hvor stor grad er Erdogan en Machiavellisk leder?

For å gjøre dette på en fornuftig, strukturert og vitenskapelig måte er det en forutsetning at det ligger en metode – og en metodeforståelse til grunn. Dette vil danne forutsetningen for vårt forsøk på å utvikle en så innsiktsfull og dyptgripende forståelse av problemstillingen og underproblemstillinger som mulig. I dette kapittelet vi vi derfor ta for oss sentral metodelære og positivismedebatten, før vi gjennomgår hermeneutikken som et sentralt fundament for analyse og forståelse. Vi vil også definere sentrale begreper og vise relevansen til vår oppgave.

Innledende bemerkninger om vitenskap og metode

Et sentralt spørsmål innenfor vitenskapelig metode er om det finnes én eller flere former for vitenskap. Dette er et spørsmål som har blitt gjenstand for diskusjon og uenighet, og det har vært grunnleggende i tilnærmingen til objekter og metode.

Objekter er her forstått som emnene det forskes på. Dette kan være levende organismer innenfor biologien eller skulpturer innenfor kunsthistorien. *Metode* er å forstå som «[...] en planmessig fremgangsmåte, især i vitenskap og filosofi, gjerne grunnet på regler og prinsipper» (Tranøy, K. E., 2019). For så å kunne kalle noe en vitenskap, er det denne bestemte fremgangsmåten, metoden, som er avgjørende. De som tar dette standpunktet, hevder ofte at et krav til vitenskapelighet går gjennom metoden som omtales som *hypotetisk-deduktiv* metode (Krogh et al., 2014). Metoden vil da være den samme uavhengig av objektene forskjellighet. På den andre siden er de som heller i retning av at det er to eller flere grunnleggende forskjellige typer vitenskap, og som

argumenterer for at objektene er forskjellige og/eller at metodene er forskjellige. Det vanligste innenfor denne retningen er å enten bruker objekt eller metode som definisjonskriterier.

Positivism og positivisme-debatt

Det vi så langt har beskrevet, er hoveddebatten omkring vitenskapsbegrepet på 1800-tallet. Mange av synspunktene blir likevel med inn i denne diskursen gjennom hele 1900-tallet. Det dreier seg i starten i stor grad om skillet mellom naturvitenskap og historievitenskap. Naturvitenskapen var allerede godt etablert og hadde høy grad av legitimitet. Historievitenskapen var nykommeren med en forklaringsutfordring; var dette vitenskap i ordets rette forstand? Det stod om både retten til å kalles vitenskap, og å begrunne dens vitenskapelighet. I denne settingen kunne historievitenskapen og dens forkjempere enten argumentere for at historievitenskap var en form for naturvitenskap, eller så måtte de argumentere for at det innen historievitenskapen fantes en egen alternativ form for vitenskap. I dette bildet var det tydelig at en slik vitenskap måtte konsentreres rundt historieforskningens utforskning av enkeltfenomener. Positivism er et sekkebegrep for tilpasningsstrategien. Krogh et al. (2014) beskriver positivism på følgende vis: «[...] humanvitenskapene aksepterer naturvitenskapelig metode, konsentrerer seg om erkjennbare fakta og avviser alle slags filosofiske spekulasjoner, særlig om en guddommelig styrelse eller et forsyn i historien» (s.105).

Vi beveger oss nå videre fra positivismen, og begir oss inn i det andre alternativet; historievitenskapen som egen vitenskapelig retning som kunne stå på egne bein.

Droysen (1937), referert i Krogh et al. (2014, s.106-111), skiller mellom det å forklare og det å forstå. Dette skillet er for ham det som i stort kan forklare forskjellen mellom naturvitenskap og historievitenskap. Han legger til grunn at det er en motsetning mellom disse begrepene. Droysens postulat er mer eller mindre at historiefagets tilnærming og metode består i en forskende forståelse. Hans utgangspunkt er forskjellen i objekter som historieforskningen og naturforskningen bunner i. Dette omtales også som at historievitenskapen er utforskningen av resultatene av menneskelig virksomhet på alle plan. Dette må også kunne sies å inkludere utforskningen av personene som skaper resultatene. Videre legger Droysen (1937) til grunn at historievitenskapen undersøker objekter gjennom en tidsakse. Denne har ofte preg av at objektet oppstår, utvikler seg og sviner hen. Naturvitenskapen, på den andre siden, betrakter sine objekter i rom (Krogh et al., 2014, s. 107). Forklaringsperspektivet er her det vesentlige.

Forklaringen følger av naturlovene. Det er viktig å legge til at Droysen (1937) i sin bruk av begrepet *forklare*, anvender dette i betydningen årsakssammenhenger som utgår fra universelle og uforanderlige naturlover:

Når det gjelder historien, er vi så å si på innsiden. Vi står overfor noe som i bokstavelig forstand er menneskeverk, en verden vi selv er en del av. Når det gjelder naturen, er vi ikke på innsiden. Vi står utenfor. (Krogh et al., 2014. s. 108-109)

Prosjektet til Droysen (1937) er på mange måter å legitimere historieforskningen som et eget fagfelt med en egen metode, og som står på et selvstendig og solid fundament. Han skiller seg fra positivismen som ønsker en tilpasning av naturvitenskapene til historieforskningen. Droysen (1937) vil det stikk motsatte; historieforskning som egen selvstendig vitenskap. Positivismekritikerne hevdet videre at et viktig skille mellom naturvitenskap og historievitenskap, var at historieforskningen selv var en del av den virkeligheten de forsker på. Slik er det ikke i samme grad med naturvitenskap.

Det som så langt er sagt, er utgangspunktet og det historiske bakteppet også for debatten omkring naturvitenskap og humanvitenskap slik den kommer til uttrykk fra 1960-tallet og fremover. Positivisme i betydningen at det bare finnes én metode for all vitenskap omtales, nå som metodologisk enhet. Karl Popper (1902–1995), en av 1900-tallets mest anerkjente vitenskapsfilosofer, var et klart og tydelig talerør for denne retningen. Dette synspunktet ble kraftig utfordret av positivismekritikerne. I norsk sammenheng fikk dette utslag i en intellektuell batalje mellom to akademiske tungvektere: Arne Næss (1912–2009) og Hans Skjervheim (1923–1999). Begge var norske filosofer med en stor nasjonal og internasjonal anerkjennelse.

I sin doktoravhandling «*Erkenntnis und wissenschaftliches Verhalten*» Næss (1936), referert i Krogh et al. (2014) gir Arne Næss en teoretisk begrunnelse for den positivistiske grunntanke om at det kun eksisterer én form for erkjennelse av virkeligheten, nemlig den vitenskapelige, og at det kun finnes én form for vitenskapelighet, nemlig den naturvitenskapelige. Dette har han også senere forfektet, men dette synet har også blitt moderert og nyansert i senere skrifter. Poenget i denne sammenheng, er uansett debatten og uenigheten mellom Næss og Skjervheim fra slutten av 1950-tallet og et stykke fremover.

Skjervheim (1996), på sin side, var opptatt av de metodiske problemene med å gjøre menneskelig subjektivitet til objekt. Han skiller mellom *deltaker* og *tilskuer*. Han hevder at det å bare være en fullt ut objektiv aktør ikke er mulig. Det vil alltid være

påvirkningskilder gjennom fordommer, følelser, tankesett, kultur, historie, tradisjon mv. som ikke gjør en fullstendig objektivisering mulig. For Skjervheim (1996) er dette heller ikke ønskelig. I vitenskapelig forstand ville et slikt utgangspunkt gjort at forskningen gikk glipp av at mennesker både er tenkende, handlende og følende individer – og ikke bare fakta. På samme vis vil det være for forskeren. Hun må derfor forholde seg kritisk til de oppfatningene som finnes i det samfunnet hun skal forske på. En slik kritisk holdning krever en stadig selvrefleksjon både fra den enkelte forsker, men også fra samfunnsvitenskapene og humaniora som fagdisipliner. Per Otnes (2013) mener at Skjervheims viktigste bidrag i «Deltakar og tilskodar» var Skjervheims advarsler mot den dominerende objektivismen. Dette er noe vi i vårt arbeid har vært bevisst på – og som både har påvirket graden av selvrefleksjon, men i like stor grad de mange og lange diskusjoner som vi har hatt både til denne utfordringen i seg selv, men ikke minst i våre meningsutvekslinger om sakskomplekset som vi har dypdykket i. Dette har vært en verdifull øvelse som har bidratt til innsikt og utvikling av forståelsen vår. Til forskjell fra den radikale objektivisering som finnes i naturvitenskapene, vil vi ta Skjervheim på alvor og forholde oss til Erdogan ikke primært som et objekt, men som et subjekt med tanker, ord, følelser, holdninger, verdier og forventninger. Dette vil vi forsøke å gjøre gjennom språket for å få en innsikt og forståelse av hvem personen Erdogan virkelig er. Vi vil la ham komme fritt til orde gjennom sitater og taler. Denne språklige øvelsen vil vi etter beste evne forsøke å fortolke slik at vi i størst mulig grad kommer i nærkontakt med hvem Erdogan i sannhet er. I dette vil vi være undrende, spørrende og tidvis også spekulerende, men hele tiden med innsikt og ytterligere forståelse som rettesnor. Vi vil rett og slett forsøke å forstå et annet menneske gjennom språket: både det han har sagt selv, og det andre har skrevet om ham.

Hva er hermeneutikk og hvordan plasserer den seg i landskapet med naturvitenskap og humaniora?

For å trekke debatten rundt naturvitenskap og humaniora videre kan vi foreløpig oppsummere med at det så langt i hovedsak finnes to hovedretninger:

1. Det er bare en metode som kan anvendes i alle vitenskaper: den hypotetisk-deduktive metoden som sprang ut fra naturvitenskapen.
2. Det er to ulike vitenskapstyper: naturvitenskapen og humaniora (åndsvitenskap).

I dette landskapet blir hermeneutikk, som kritikk og korrigeringer av egne fordommer, enten definert innenfor naturvitenskapen som et særtilfelle av den hypotetisk-deduktive

metode, eller som en egen metode for fortolkning og forståelse innenfor åndsvitenskapene.

For å komme ytterligere et skritt videre, kan det være nyttig og klargjørende å ta inn enda et perspektiv. Dette bygger på Hans-Georg Gadamer (1900-2002) og hans hovedverk «*Wahrheit und Methode*» (1960), referert i Krogh et al. (2014). Gadamer var en tysk filosof, og studerte blant annet filosofi, historie og klassisk filologi i Marburg og München (Store norske leksikon, u.å.). Gadamer hevdet at hermeneutikk *ikke* var en vitenskapelig metode. Hermeneutikk er «[...] en generell filosofisk teori om hva forståelse er, hva som skjer i oss og med oss når vi forstår» (Krogh et al., s 239). Dette skillet mellom hermeneutikk og metode begrunnes med at forståelse er noe som kommer før, og som ligger dypere enn alle metoder i alle vitenskaper. Det er likevel ikke slik at Gadamer (1960) underkjenner vitenskapelig metode. Vitenskapene trenger en gjennomtenkt og klar metode, men forståelse og fortolkning må komme først. Dette skal vi prøve å klargjøre ved en gjennomgang av Gadamers begrepsbruk og tankesett.

Fordom og forforståelse

Gadamers (1960) utgangspunkt er at det alltid ville være elementer som påvirker vår forståelse. Forståelsen av noe vil alltid bygge på noe annet. Dette er en kjensgjerning som må erkjennes og tas hensyn til. Det som ligger forut for den nåværende forståelse, kaller Gadamer for fordom. Et viktig poeng er at han omtaler begrepet med positivt fortegn. Det er ikke negativt ladet, men nærmere en forutsetning for forståelse. «Fordommer er ikke hindringer, men positive forutsetninger for forståelse» (Krogh et al., s. 245). Fordommer er korrigerbare og de kan behandles kritisk – og gjør det mulig å forstå fortiden i møte med en tekst, et filosofisk verk eller annet materiale fra fortiden. Kritikk og korrigeringer av egne fordommer ligger dermed til grunn for Gadamers inngang til hermeneutikk. I den hermeneutiske sirkel setter Gadamer dette i system. Hans oppfatning er at det i selve forståelsesprosessen er to størrelser som er farget av historien og/eller samtidige forhold: leseren og teksten. I motsetning til tidlig hermeneutikk, trekker Gadamer leseren inn i sirkelen. Leserens blir en del av sirkelen og påvirker og blir påvirket av både de elementene og helheten. Krogh et al. (2014) sier det på denne måten: «[...] forståelsen av teksten er preget av leserens fordommer og forforståelse. Denne forståelsen av teksten påvirker igjen leserens selvforståelse» (s. 246). På denne måten kommer leseren inn i sirkelen og kan stadig komme til en dypere forståelse ved å kritisk vurdere fordommer og luke ut de som er til hinder for forståelse.

Horisont

Et annet svært sentralt begrep er *forståelsens horisont*. I den hermeneutiske sirkels bevegelse mellom helhet og del, er det også utfordringer knyttet til forståelse av helheten. Vår forforståelse er summen av alle våre fordommer. Dette er en så stor størrelse at det vil være umulig å kunne ha et kritisk blikk på alle disse fordommene samtidig. Som mennesker kan vi dermed ikke ha et bevisst forhold til hele vår fulle forforståelse på en og samme tid. Det er mulig å ta opp deler av helheten til kritisk prøving, men ikke det totale bildet samtidig. Det er i denne forbindelse Gadamer (1960) innfører begrepet *horisont*. I dette er det to viktige grunnelementer:

1. vi kan aldri være oss fullt bevisst alle våre fordommer samtidig
2. vår forståelseshorisont kan endre seg

Disse to punktene utgjør virksomhetsfeltet som en person er i. Horisonten omgir oss og den er i utvikling og vil være i stadig bevegelse – og vi med den. Dette innebærer at vår forståelse i stort, ikke er uten påvirkning til enhver tid. Vi er ikke et *tabula rasa* i betydningen at vi ikke er påvirket av noe. Vi er heller ikke ute av stand til å påvirke denne horisonten. Vi er i en stadig forståelsesutvikling – og nye momenter vil dukke opp støtt og stadig. «Den hermeneutiske sirkel blir på denne måten et forhold mellom *to horisonter*. Den ene er leserens horisont, den andre er den som blir representert av verket» (Krogh, 2003, s. 248). Når vi da snakker om forståelse, vil dette være når disse to horisontene nærmer seg hverandre og går inn i hverandre. Da vil det med Gadamers ord oppstå en horisontsammensmelting. Det er horisontsammensmeltingen, og en stadig dypere forståelse av problemstilling og underproblemstillinger, vi jakter i denne oppgaven. Vi har med våre fordommer og forforståelse i bagasjen. Dette er vår horisont. Når vi går i gang med å studere ulike verk og tekster, møter vi nye horisonter. Disse må vi studere med kritisk blikk – og vi må også være oss bevisst påvirkningen våre fordommer kan ha. Gjort på en kritisk og objektiv måte, vil dette gi oss en bedre og dypere forståelse. Dette tar vi så med oss inn i studiene av ytterligere tekst og kilder og vil være vår reviderte fordom – vår nye horisont. Målet vil være å gi oss en sann og objektiv innsikt. I disse horisontsammensmeltingene vil teksten i de aller fleste tilfeller være den dominerende størrelse. En kan tenke seg situasjoner hvor det motsatte er tilfelle, men for alle praktiske formål vil det i denne oppgaven være skriften som er den dominerende horisont. Vår horisont vil forhåpentligvis utvides og raffineres, men likevel underordnet de tekstlige bidragene.

Kildekritikk

I vår inngang til denne oppgaven har vi benyttet et bredt felt av kilder og kildemateriale. Vi har i hovedsak benyttet oss av skriftlige kilder, men også filmopptak har blitt brukt som bidrag til innsikt. De skriftlige kildene har vært biografier, vitenskapelige artikler, historiebøker, avisartikler og leksika. Litteraturen har for det meste vært engelskspråklig, men vi har også hatt tilgang til noen norske skriftlige kilder. De to viktigste verkene som kilde til Erodgans liv har vært «Turkey under Erdogan – how a country turned from democracy and the West» av Dimitar Bechev og «Erdogan Tyrkias nye sultan» av Nilas Johnsen. I tillegg har vi brukt flere artikler fra fagfellevurderte tidsskrift og brukt nyhetsartikler fra anerkjente redaksjoner som The Economist og The New York Times.

I utvelgelsen av det samlede materialet har vi lagt vekt på at kildene skal ha stor grad av troverdighet og være ekte, så tidsnære som mulig og uavhengige. Vi har vært bevisste på, og kritiske til, den enkelte kildes bakgrunn og motiv. Vi har også benyttet flere kilder på de situasjoner og hendelser som har vært kritisk viktige for å besvare problemstillingene på en hensiktsmessig måte. På denne måten har vi fått frem nyanser – og vi har også kunne vurdere troverdigheten til de ulike kildene.

Vi har etter beste evne forsøkt å balansere kildematerialet slik at det i så stor grad som mulig skal gi uttrykk for en forståelse som er objektiv og sann.

Hermeneutikk i oppgaven

I vårt arbeid med denne oppgaven har vi selvsagt vært farget av vår forforståelse. Vårt kulturelle ståsted, vårt vestlige verdenssyn, vår religion, vår plass og tid i historien, våre politiske holdninger og ikke minst våre erfaringer. Våre sympatier og antipatier vil nødvendigvis farge vår forståelse og erkjennelse. Det er således mange elementer som til sammen dannet vårt utgangspunkt og vår grunnleggende horisont. Disse har vi ikke hatt full oversikt over, men vi har etter beste evne forsøkt å være oss disse bevisst. Vi har vært kritiske til vår egen forforståelse, og vi har korrigert for denne når det har vist seg nødvendig. Dette har ført oss i god retning mot en bedre og sannere forståelse av Erdogan og hans Tyrkia, men dette er et omfattende og på mange måter et ukjent sakskompleks for oss. Det har gitt oss noen fordeler med tanke på at vi har vært upåvirket av deler av dette omfattende materialet, mens vi andre steder har hatt en forforståelse som i liten grad har stemt med vårt utgangspunkt. En av aha-opplevelsene

vi har fått er det kulturelle og religiøse aspektet. I vår forforståelse, før vi startet med å dypdykke i litteraturen, viser det seg at vi ikke hadde kulturelle eller religiøse momenter på samfunnsnivå i vår opplisting av vår forforståelse. Mulig dette var naivt, og det er i hvert fall en tankevekker. Slik vår horisont har utviklet seg, er det bare å erkjenne at de samfunnsmessige, religiøse og historiske aspektene som det moderne Tyrkia bygger på er viktige elementer for å få en dypere forståelse av Erdogan og hans liv og karriere. Vår horisont har endret seg – og er også i stadig endring. Jo mer vi leser, erfarer og diskuterer, desto nærmere kommer vi også en dypere forståelse. I drøftingsdelen vil vi komme nærmere tilbake til hvordan vår forforståelse har endret seg underveis – og i hvilken retning vi har beveget oss totalt sett knyttet opp mot det som var vårt utgangspunkt – og det som har blitt vår sluttsats.

Vi startet med følgende utgangspunkt: Erdogan er en tyrkisk politiker som har tatt Tyrkia i en mer religiøs retning. Han har ført en politikk som bygger på islamsk historie og tradisjon. Vi hadde likevel i vår forståelse en tanke om han bruker sin kulturelle og religiøse identitet og forankring som et virkemiddel for å styrke sin maktposisjon – om ikke kynisk, så i alle fall bevisst og pragmatisk. Dette var også noe av bakgrunnen for at vi ønsket å teste i hvilken grad han faktisk er påvirket og drevet personlig av islamske normer: om det i seg selv er eksistensielt for Erdogan og om det i så fall kan knyttes til en kongstanke.

Erdogan opplevdes muligens som mer reformvennlig i sin tidlige politiske karriere, men han har i den senere tid tatt Tyrkia i en mer autoritær retning. Vi oppfatter Erdogan som en typisk maktpolitiker som bruker alle virkemidler han har tilgjengelig for å styrke sin maktposisjon. Han virker også som en pragmatisk politiker som er flink til å se og utnytte mulighetsrommet som til enhver tid finnes.

Teori og drøfting

Underproblemstilling 1: I hvilken grad leder Erdogan i kraft av en kongstanke?

I denne underproblemstillingen skal vi diskutere i hvilken grad Erdogan leder i kraft av en kongstanke. Begrepet kongstanke stammer fra Ibsens Kongsemnerne, men vi skal bruke en mer moderne tolkning av begrepet som er påvirket av flere bøker og artikler i pensum. For å analysere og drøfte denne underproblemstillingen har vi brukt følgende fra pensum:

- Kongs-emnerne (Ibsen 1863/2005)
- Ibsens spørsmål om lederskap (Bjartveit & Eikeset, 2020)
- Managers and leaders – Are they different (Zaleznik, 1995)
- Sensemaking in organisations (Weick, 1995)

Kongstanke

Begrepet kongstanke stammer fra Ibsens Kongsemnerne – der kampen om kongemakten står mellom Håkon og Skule (Ibsen, 1863/2005). Inspirert av Kittang (2002) og Eikeset (2022a) deler vi Ibsens forfatterskap inn i tre:

1. Skarpe tolkninger av veike og tvilrådige menn. Skule og Per Gynt passer inn i denne kategorien
2. Kompliserte kvinnesinn – svært interessant tema, men ikke relevant for denne oppgaven
3. Kraftfulle, heroiske og handlingssterke karakterer. Eksempler på dette er Håkon i kongsemnene og Brand. Handlingene til disse skikkelsene styres av et kall, gjerne av eksistensiell karakter.

Det er de veike og tvilrådige stilt opp mot de kraftfulle, heroiske og handlingssterke karakterene som danner grunnlaget for å bruke Ibsen inn i drøfting av moderne ledelse. Det er tvilsomt om Ibsen selv tenkte på dette som en teori for ledelse, men i moderne tid har det blitt brukt som nettopp det – gjerne i sammenheng med Nietzsche (machten og ubermensch), Zaleznik m.fl.

Håkon har en klar kongstanke om å samle Norge til ett folk i ett rike, men har tapt et viktig slag mot Skule. Skule har altså kongemakten, men skildres som en leder som tviler på seg selv fordi han mangler en kongstanke slik Håkon har det. Tvilen kulminerer under våkenatten da han diskuterer delvis med seg selv, og delvis med skalden Jatgeir. Skule

reiser en viktig problemstilling i ledelse: Er det nok å få tittelen leder (konge) eller er ledelse noe mer enn en tittel?:

Kan et kongs-emne tage kongsgjerningen på sig, således som han kan tage kongskåben på? [...] Siden Håkon talte sin store kongstanke du, ser jeg ingenanden tanke i verden, end den ene. Kan jeg ikke tage den og gøre den til sandhed, så øjner jeg ingen tanke at stride for. (Ibsen, 1863/2005)

Flere har dratt paralleller mellom Ibsen og Nietzsche, som begge var kjente intellektuelle skikkelser på 1800-tallet. Selv om det sannsynligvis ikke er grunnlag for å si at det var en gjensidig påvirkning mellom de to (Kittang, 2002), var begge kritiske til samfunnets normer og verdier, og mente det var nødvendig å bryte med disse for å oppnå frihet og selvrealisering. Både Ibsen og Nietzsche peker på at mennesket må overvinne seg selv. Dette er utdypet av Bjartveit og Eikeset (2020):

All fortolkning er således en vilje til å makte verden gjennom en fortolkning av denne verden. Derfor må et menneske overvinne seg selv, overskride seg selv, for å skape sin verden. [...] Man blir den man er - wie man wird, was man ist – heller enn å forsone seg med alt som allerede er og ikke lengre blir. (s. 221)

Vi må dypere inn i materien og bedre forstå hvordan Ibsen, på samme måte som Nietzsche, stiller spørsmål om hvorvidt en ledergjerning må være eksistensielt forankret. Her fungerer igjen Skule som et godt eksempel. Han har beseiret Håkon og birkebeinere og er blitt konge. Likevel trekker han sin egen ledelsesforankring, som vi ville sagt i dag, i tvil.

«Norge var et rige, det skal blive et folk; alle skal blive et, og alle skal vide med sig selv, at de er et!. Siden Håkon talte disse galmandsord, står han stadigt for mig som den rette konge» (Ibsen, 1863/2005, s. 136).

Skule tviler altså på sin ledergjerning. Samtidig er Skule en meget erfaren leder, og i en moderne språkdrakt kan Skule beskrives som en leder med en meget imponerende CV og lang erfaring – tilsynelatende godt kvalifisert for jobben. Han hadde gått gradene fra jarl, videre til hertug og var nå klar for å være konge.

Et annet viktig skille i ledelse hvor forholdet mellom Håkon og Skule kan fungere som eksempel er mellom administrator og leder. Zaleznik (1977) diskuterer og problematiserer forskjeller mellom *managers* and *leaders*, administratorer og ledere.

Hvis vi ser på etymologien av ordene, finner vi *managgiare* på italiensk eller *managere* på fransk som begge kan bety dressur av hest. Leadership, eller ledelse, kommer fra det norrøne led eller *leidagang* som betyr å lose noen gjennom et farvann mot et mål. Mens administratorer er opptatt av kontroll og problemløsning, rutiner og strukturer – kjennetegnes ledere av en større toleranse for kaos og manglende struktur – og er mer opptatt av å forstå problemene for å kunne ta gode beslutninger, og er mer åpne, karismatiske og lidenskapelige. Ledere har i så måte, ifølge Zaleznik (1977), mer til felles med kunstnere enn med administratorer. Artikkelen fra Zaleznik blir først skjellsettende i ledelsesteori når han gir den ut på ny i 1991 og flere har begynt å interessere seg for endringsledelse, jf. forelesning av Kjetil Eikeset 24. oktober 2022 i faget Ledelse, makt og mening.

Sett i lys av dette, kan vi si at Skule var en administrator – og ikke en leder. Det er grunn til å være kritisk mot måten Zaleznik framstiller ledere og administratorer som en dikotomi. I praksis vil de fleste, om ikke alle, ledere ha elementer av begge. Det vil være vektingen av de ulike egenskapene som er interessant – og også relevant i en diskusjon om kongstanke. I søken etter en kongstanke hos Erdogan vil det, som for andre lederskap, være en forutsetning at lederens kjennetegn er mer dominerende enn administratorens.

Utover 1990-tallet kommer også attribusjonsteori for fullt, det å skape mening. Sensemaking, eller meningsdannelse, beskriver ifølge Weick (1995) hvordan individer og grupper forstår og gir mening til informasjon og hendelser i sin omverden. Sensemaking beskriver hvordan mennesker gir mening til komplekse situasjoner:

“[...] sensemaking is about such things as placement of items into frameworks, comprehending, redressing surprise, constructing meaning, interacting in pursuit of mutual understanding, and patterning” (Weick, 2010, s. 6).

Dette er en kontinuerlig prosess som kjennetegnes av syv egenskaper: *identity construction, retrospective, enactment, social, ongoing, extracted cues* og *plausibility rather than accuracy* (Weick, 2010, s. 17).

Dette påvirker eksempelvis hvordan en organisasjon skaper mening av tvetydig informasjon. Weick (1995) hevder at individer og grupper tolker hendelser og situasjoner basert på sin egen kontekstuelle bakgrunn og forståelse, og at denne tolkningen kan endre seg over tid eller med endringer i konteksten.

Sensemaking blir ofte brukt i studier av organisasjoner og for å forstå endring og utvikling. Men det kan også være relevant for å forstå hvordan en politisk leder som Erdogan oppfatter og gir mening til ulike hendelser og situasjoner.

Ifølge Eikeset og Bjartveit (2020) er det en forbindelse mellom det mer moderne begrepet visjon og kongstanke ved at en visjon skal være kognitiv i den forstand at den skal skape mening – på samme måte som en kongstanke. Moderne ledelse er i dette perspektivet sensemaking som igjen har paralleller til kongstanke. Og, på samme måte som vi er påvirket gjennom arbeidet med oppgaven, blir en leder påvirket av sine omgivelser:

Det er ikke slik at lederen står utenfor organisasjonen som en nøytral betrakter og danner seg en mening om det hun eller han sanser. Lederen vil alltid være en integrert sammenveving av betrakter og betraktet, og blir selvfølgelig påvirket av andre betraktende rundt seg. Likevel, ledelse er en meningssskapende aktivitet, og essensen i visjonsbegrepet er ikke det affektive som angår motivasjonen, men det kognitive som skaper mening. (s. 219-220)

Håkon har definisjonsmakten: kongstanken hans er uløselig knyttet til sensemaking, hvordan han fortolker verden rundt seg og definerer virkeligheten.

Har Erdogan en religiøst motivert kongstanke?

Slik Håkon hadde en klar kongstanke om å samle Norge til ett rike, er vi nysgjerrige på om Erdogan kan ha en kongstanke som handler å samle Tyrkia til et islamsk rike. Ikke nødvendigvis i forståelsen av et nytt ottomansk storrike som innebærer en ekspansjon av dagens landegrenser. Heller ikke som en ren islamsk stat der styresettet utelukkende er basert på islamske lover. Vi må snarere se dette i en tyrkisk kontekst, der det sekulære skillet mellom stat og religion har et solid fotfeste siden Mustafa Kemal Atatürk kom til makten på 1920-tallet, og helt fram til årtusenskiftet. Atatürk gjennomførte en rekke omfattende reformer, der vestlige verdier, styresett og institusjoner var forbildet – og islam ble sett på som et hinder for utvikling, velstand og demokrati. Islam har spilt en betydelig rolle i hele Erdogans liv – fra han ble født inn i en religiøs familie, og som vi har beskrevet tidligere, også som en inngang til hans politiske virke. Både for å legge grunnlaget for et politisk syn på religion, i en periode der sinnet mot den sekulære eliten virkelig fikk fotfeste (Johnsen,2019) (Bechev,2022). I følge Yavuz og Öztürk (2019) ble grunnlaget for denne konflikten etablert av Atatürk og

kemalistene som undervurderte hvor sterk innflytelse Islam har på muslimer fra Anatolia.

Det religiøse aspektet, og hvilken plass islam har i Erdogans politiske lederskap, vil være et naturlig utgangspunkt for å drøfte om han har en kongstanke som handler om at Tyrkia skal være et land med et styresett som er tuftet på islamske normer, og dermed om han leder i kraft av en slik. Med andre ord: kan vi gjennom våre kilder finne dokumentasjon som gir oss et grunnlag for å hevde at Erdogan har en uttalt visjon som handler om å bruke den politiske makten sin til å implementere en tydelig islamsk retning i tyrkisk styresett? Vi har valgt å kalle dette for islamske normer. Dette er en forenkling. Vi kunne gått mye mer detaljert til verks og tatt utgangspunkt i helt konkrete forhold ved sunni-islam som Erdogan representerer. Vi kunne videre gått enda lengre og sett på forhold ved Hanafi, som er en av de fire lovskolene innen Sunni-islam, og den retningen dominerende i Tyrkia (Vogt, K., 2023). Vi mener likevel at dette er en avgrensning som både er nødvendig, og som vil gi kunne oss et grunnlag for å drøfte om vi kan finne en kongstanke hos Erdogan. Han har i flere bøker og artikler blitt omtalt som den nye sultanen. Det peker både bakover på Tyrkias historie, og det sier mye om analyser som er gjort av ham i samtiden – samtidig som det peker framover og er uløselig knyttet til en oppfatning av hans visjon som leder. Samtidig støter vi på betydelige metodiske utfordringer når vi går den religiøse forankringen til Erdogan i sømmene. Selv om det utvilsomt er ord og handlinger som bidrar til å underbygge hvilke plass islamske verdier har i hans lederskap – vet vi ikke hva Erdogan tenker og mener, og vi har heller ingen mulighet til å intervju ham direkte.

Vi har lett med lys og lykte gjennom kildematerialet vårt etter eksplisitte uttrykk for en visjon i retning av vår hypotese av en kongstanke. Det har vi ikke funnet, men vi har funnet noen som peker i en slik retning, slik som dette:

«Erdogan» has said one of his goals is to forge a «pious generation» in predominantly Muslim Turkey «that will work for the construction of a new civilisation» (Butler, D., 2018).

Kongstanken har ifølge Bjartveit og Eikeset (2020) tre hovedelement som vi vil bruke som utgangspunkt i den videre drøftingen:

Den er personlig og av eksistensiell karakter og knyttet til en ide eller visjon.

Kongstanken er handlingsorientert på den måten at det er en vilje og evne til å realisere

en ide, og den er kollektivistisk – i denne sammenheng at ideen går utover personen selv til å angå fellesskapets interesser (Eikeset, K., 2022b).

I hvilken grad er politisk implementering av islamske normer personlig og eksistensielt for Erdogan?

Hvorvidt religion og religiøse verdier og normer er i seg selv personlig og eksistensielt, er vanskelig å fastslå gjennom analyse av sekundærkilder fordi det til syvende og sist handler om hvordan Erdogan selv oppfatter dette. Men det finnes en rekke eksempler på ord og handling som likevel kan være med å støtte opp under at islam må være personlig, og sannsynligvis også et eksistensielt anliggende for Erdogan i hans politiske lederskap.

Under en reise til byen Siirt på grensen til Irak og Syria i 1997, der familien til hans kone kommer fra, ble Erdogan arrestert etter å ha resitert et nasjonalistisk dikt under et politisk møte. Han ble dømt for å ha lest en islamistisk propaganda-tekst på en offentlig plass, noe som førte til en ti måneders fengselsstraff, senere redusert til fire måneder. Dommen førte til at han måtte slutte som ordfører. Det var forbud for politikere som var dømt samtidig som de var utøvende politikere fra videre deltagelse i politikk.

Uavhengig av om det også lå andre motiver bak – det at Erdogan lot seg fengsle på grunn av sin tro etter å ha resitert et islamsk dikt, tyder på at islamske verdier har en grunnleggende eksistensiell betydning for Erdogan. Det er knyttet til hans politiske lederskap – han gir med fengslingen avkall på posisjonen som ordfører. Veien tilbake til politikken går gjennom en lovendring. Selv om dette er knyttet til domfellelse, så er det lite sannsynlig at Erdogan ikke var innforstått med at handlingen innebar en kobling mellom religion og politikk som ville få konsekvenser.

Både omstendigheten rundt fengslingen, som fikk mye oppmerksomhet, og tiden etterpå, var en svært sentral periode for å danne grunnlaget for Erdogans vei mot makten i Tyrkia:

Men fengslingen av Erdogan fikk motsatt effekt av hva den sekulære eliten ønsket. Den tyrkiske islamistbevegelsen stod foran et hamskifte. Tilsynelatende endret de fire månedene bak murene Erdogan. Han kom ut igjen som en ny leder, med et nytt image og en plan for et nytt parti. Et parti som skulle forandre Tyrkia. (Johnsen, 2019, s. 76)

En diskusjon om i hvilken grad politisk implementering av islamske normer er personlige og eksistensielle for Erdogan, kan og bør nyanseres gjennom flere eksempler der han

faktisk aktivt toner ned det religiøse. Et av de tydeligste eksemplene på dette, er nettopp etableringen av AKP – der islam ikke er omtalt i det hele tatt i partiprogrammet. Dette handlet sannsynligvis mer om å få et maktagrep i landet, og en posisjon internasjonalt særlig opp mot EU og USA, heller enn at islamske verdier i seg selv ble av mindre betydning for Erdogan personlig. Necemettin Erbakan stiftet og avviklet flere partier for å omgå loverket, og var ifølge Johnsen (2019) en ubestridt leder for politisk islam i Tyrkia fra 1970 og fram til Erdogan brøt ut og dannet partiet AKP i 2001. Hans forgjengere, med Erbakan i spissen, hadde feilet gjentatte ganger med å stifte et levedyktig islamsk parti under tyrkiske forhold. Erdogan ville unngå denne feilen. Omgåelsen av islam i partiprogrammet var nok derfor også et pragmatisk valg for å unngå utestengelse fra den politiske scenen.

Som vi kommer tilbake til i kapittelet der vi ser på Erdogan i lys av Machiavelli, handlet dette sannsynligvis om Erdogan sine egenskaper til å forstå landskapet rundt, og viljen til å bruke ulike strategier for å oppnå makt.

Til tross for at vi ikke kan finne en formulert visjon i forbindelse med denne perioden i Erdogans liv, er den relevant fordi den nettopp danner så mye av grunnlaget for den videre karrieren. Her finner vi også flere egenskaper som viser at Erdogan framstår mer som en leder enn en administrator. Gjennom både fengselperioden og oppbyggingen av AKP, viser han lidenskapelige og karismatiske egenskaper som Zaleznik (1977) peker på som kjennetegn ved ledere. Erdogans handlinger er uløselig knyttet til et større politisk prosjekt.

Hele den politiske og sosiale konteksten som Erdogan vokser inn i, underbygger at religion er et personlig anliggende for ham. Islam, islamsk lære og praktisering har vært en del livet hans helt fra barnsben av og fram til i dag.

Studier av tyrkisk politikk og samfunnsutvikling i perioden fra 1970-90-tallet, dreide seg i følge Yavuz og Ozturk (2020) i stor grad om sentrum/periferi-tilnærming for å beskrive ideologiske konflikter og forskjeller. I denne sammenheng representerte islam og islamistiske krefter periferien, mens kemalistene representerte det urbane, modernistiske og sekulære. Men i en stadig mer krevende økonomisk situasjon i Tyrkia, og mislykkede økonomiske reformer, ble kemalistene sett på som hindre for vekst og utvikling mot et mer demokratisk og mer markedsliberalt styre. Dette skjedde samtidig da Erdogan var i ferd med å etablere seg som politiker, og viser til at AKP «[...] leveraged this critique for its own purposes to undermine the state institutions and to build its

own Islamist self-serving political structure, as predicated on Recep Tayyip Erdogans image as a savior of the nation» (Yavuz & Ozturk, 2020, s. 237).

Den tyrkiske poeten og islamske ideologen Necip Fazıl Kısakürek, som levde fra 1904-1928, var et forbilde for mange islamister, inkludert Erdogan. Yavuz og Ozturk (2020) omtaler ham som Erdogans muse. Han bygget opp under et narrativ om de store konservative massene, periferien, som ofre – og bidro til å forme tyrkisk islamisme til en «[...] populist ideology to empower society against the efficient Kemalist bureaucracy» (238).

Shukri og Hossain (2017) har gjort en analyse av islamrelatert retorikk av framtrede ledere i AKP i perioden 2001 til 2017, slik det er dekket i et utvalgt nasjonale og internasjonale medier. Et av funnene i denne undersøkelsen, er at mesteparten av islamrelaterte tema kan knyttes til Erdogan. Gitt hans rolle, peker de på at det ikke er oppsiktsvekkende at han er mest sitert totalt sett. Men relativt sett, ligger han også høyt - over 30 prosent av alle uttalelsene hans kan knyttes til religiøse tema, sammenlignet med Abdullah Gul og Ahmet Davutoglu som begge hadde sentrale stillinger i partiet og i regjering (Shukri, S. & Hossain, I., 2017, s. 163).

Et annet eksempel på at islamske verdier er personlig for Erdogan, er at han sendte begge de to døtrene sine ut av Tyrkia for å studere. Begge studerte i USA, før forbudet mot bruk av hijab ble opphevet på tyrkiske universitet i 2010. Hovedgrunnen til at de ble sendt til USA var at de dermed kunne ikle seg hijab som en naturlig del av sin klesdrakt og religiøse identitet (The Economist, 2002).

I hvilken grad er politisk implementering av islamske normer handlingsorienterte for Erdogan?

Erdogan strammet inn på alkoholserving da han overtok som ordfører i Istanbul i 1994, og han lanserte allerede da tanken om å gjeninnføre fredagsbønn i Hagia Sophia. Han skal også ha uttalt at verden stod foran den islamske sivilisasjonens århundre (Johnsen 2019). Dette er eksempler på at vi allerede tidlig i den politiske karrieren kan se antydninger til handlinger som dreier seg om å implementere islamske normer politisk. Men det er nok særlig i kraft av sin posisjon, særlig som statsminister og president, at Erdogan faktisk har gjennomført mye som kan knyttes til direkte til islamske normer. Ikke nødvendigvis med dette som eneste hensikt – som vi kommer tilbake til i kapitlet der vi drøfter i hvilken grad han er en machiavellisk leder.

Mens Erdogan i etableringen og de tidligere årene av AKP tonet ned det islamistiske, ser dette ut for å ha blitt forsterket etter hvert som han har konsolidert presidentmakten sin blant annet gjennom nye valg og nye folkeavstemninger som har gitt han mer makt.

Erdogan has worked over his last decade in power steadily-but also cautiously, especially early on-to eliminate Ataturk-inspired restrictions on Islam and to undercut the old judicial and military order that guarded against the Islamization of Turkey. In this, too, he has been spectacularly successful, surmounting the obstacles that had stymied his early Islamist movement mentors. (Fradkin, H. & Libby, L., 2013, s. 43)

Et konkret eksempel på dette er at han i 2018-valgkampen åpenlyst møter tilhengere med en såkalt Rabia-hilsen lik den tilhengere av det muslimske brorskap I Egypt bruker: «Bruken av Rabia-hilsen viser at han ikke lenger prøver å tildekke partiets islamistiske grunnsyn» (Johnsen, 2019, s. 325).

Da Erdogan var statsminister i 2012, likestilte han de såkalte Imam Hatip-skolene med vanlige offentlige skoler. Det ble også gjennomført lovendringer i skoleverket som favoriserte de islamske skolene. I 2018 gikk rundt 11 prosent av tyrkiske elever på Imam Hatip-skoler, mens disse skolene samtidig mottok nesten en fjerdedel av statlig finansering i skolesektoren. Antallet elever ved Imam Hatip-skoler ble femdoblet i perioden 2012 til 2018 (Butler, D., 2018).

Islamundervisning har også blitt tatt inn i pensum til vanlig offentlige skoler, mens lære om evolusjonsteori er blitt tatt ut fra de fleste offentlige skoler. Mens det tidligere var en 12 års aldersgrense for å gå på koranskole i kveld og helger, er denne senket til barnehagealder. «But President Recep Tayyip Erdogan has shared his intention to create a «pious generation» that espouses Islamic values alongside Turkish nationalism» (Nawa, F. & Sebzeci, O., 2018).

Selv om Erdogan ikke målbærer det direkte selv, er det vanskelig å ikke tolke endringene i skoleverket som en klar agenda om å implementere islamske normer.

Direktoratet for religion, Diyanet Isleri Baskanligi, ble opprettet som en av tre sentrale statlige institusjoner under Atatürk sammen med utdanningsdepartementet og de militære styrkene. Under Erdogan, og særlig i tiden etter 2011 og etter tredje valgseier på rad, har Erdogan styrket dette betydelig. Budsjettene har økt i takt med antall ansatte, og det er blant annet opprettet en egen TV-kanal og kanaler i sosiale medier med råd om islamsk livsstil (Johnsen, 2019).

Da det nye presidentpalasset utenfor Ankara ble tatt i bruk i 2014, var det et gigantisk byggverk av gull og marmor – og der det hvite hus og Kreml blir smått til sammenligning. Palasset er også bygget med en gigantisk moske som vender ut mot byen. Noen år etterpå gjennomførte Erdogan lovendringer som overførte den utøvende makten fra statsministerposten til presidenten. Den store moskeen knyttet til det som siden har vært tilhold for Tyrkias de facto mektigste mann og hans familie, må kunne tolkes som et kraftfullt symbol på betydningen islam har for Erdogan.

Erdogan-regjeringen fra 2011 innførte som nevnt over økt innslag av islamundervisning i offentlige tyrkiske skoler. Samtidig gjennomførte de begrensinger i retten til selvbestemt abort, ytterligere innskrenkninger i alkoholsalg og regjeringen avviste å øke rettigheter for homofile (Johnsen, 2019). Alt dette møtte økende demonstrasjoner utover i 2012 og 2013 – som ble slått hardt ned på. Når det gjelder abortspørsmålet, skal Erdogan ifølge BBC ha uttalt at «[...] there is no difference between killing a baby in its mother's stomach and killing a baby after birth» (Ahmadi, A., 2012). Etter dette, gjennomføres aborter bare på private klinikker selv om det fortsatt er en lovbestemt rett til abort innen utgangen av tiende svangerskapsuke.

«Sensemaking is never solitary because what a person does internally is contingent on others.» (Weick, 2010, s. 40). Som vist over, er det mange eksempler som tyder på at islam har stor påvirkning for hvordan Erdogan fortolker verden og skaper mening – abort, undervisning, religiøse byggverk. Dette er igjen definerende for hvordan han utøver makt. Som vi har vist gjennom flere eksempler, bruker Erdogan den politiske makten sin til å implementere islamske normer på en slik måte at det får betydning for veldig mange av Tyrkias innbyggere. Det framstår som klart at han må ha noe som i alle fall må sies å kunne ligne på en slik kongstanke, selv om vi ikke finner denne uttalt i klartekst fra Erdogan selv.

I hvilken grad er politisk implementering av islamske normer kollektivistisk for Erdogan?

I kraft av posisjonen til Erdogan både som ordfører, statsminister og president, er mange av eksemplene vi har trukket fram i forrige avsnitt relevant her fordi det viser til handlinger som angår fellesskapets interesser – i praksis store deler landets befolkning i større eller mindre grad. Dette gjelder kanskje særlig endringene i skoleverket. 2018 ble byggingen av en stor moske på Taksimplassen ferdigstilt. Dette har, ifølge blant annet

Johnsen (2019), vært kontroversielt. Moskeen ligger rett ved siden av statuen av Atatürk, noe som av mange har blitt oppfattet som en fornærmelse. Erdogan har også sørget for byggingen av Tyrkias største moske, Camlica-moskeen, i Istanbul. Denne moskeen rommer 63 000 besøkende, i et land som fra før allerede hadde over 85 000 moskeer.

I juli 2020 kommer beskjednen om at president Erdogan har erklært Hagia Sophia som moske, og kort tid etter leder han selv an i den første fredagsbønnen. Hagia Sophia er en av de mest berømte turistattraksjonene i Tyrkia. Det nærmere 1500 år gamle monumentet står oppført på UNESCOs verdensarvliste og ble opprinnelig bygget som kirke, men ble senere ombygd til moske da tyrkerne erobret den kristne byen Konstantinopel i 1453.

Dette er et utdrag fra en TV-sendt tale han holdt da han offentliggjorde denne beslutningen, og som kan hjelpe oss i å forstå det kollektivistiske i måten Erdogan bruker islamske normer politisk:

Today, Hagia Sophia is having another resurrection, many of which it has witnessed since its construction. The resurrection of Hagia Sophia heralds the liberation of the al-Aqsa Mosque. The resurrection of Hagia Sophia is the footsteps of the will of Muslims across the world to come out of the interregnum. The resurrection of Hagia Sophia is the reignition of the fire of hope of not just Muslims but together with them of all the oppressed, wronged, downtrodden and exploited. The resurrection of the Hagia Sophia demonstrates that the Turkish nation, Muslims, and all of humanity still have something new to tell the world. The resurrection of the Hagia Sophia represents our memory full of heydays in our history: from Badr to Manzikert, from Nicopolis to Gallipoli. The resurrection of the Hagia Sophia is the proof of our commitment to protect the trusts of our martyrs and the wounded — if necessary, by paying the price even if it costs our lives. The resurrection of the Hagia Sophia is a heartfelt greeting to the symbolic cities of our civilization from Bukhara to Andalusia. The resurrection of the Hagia Sophia is required by our respect and commitment to all of our ancestors from Alparslan to Mehmed and Abdulhamid. The resurrection of the Hagia Sophia not only honors Sultan Mehmed's spirit of conquest but also revives anew the spirituality of Akshamsaddin and the aesthetics and taste of Sinan the Architect in the depths of our hearts. The resurrection of the Hagia Sophia is a symbol of the re-rise of our civilization's

sun on the basis of justice conscience, morality, tawheed and brotherhood and sisterhood which humanity awaits longingly. The resurrection of the Hagia Sophia is to break the chains and locks on the doors of this place of worship as well as the shackles on all hearts and feet. (Presidency of the Republic of Türkiye, 2020)

Selv om det av hensyn til avgrensning ikke er rom for en utfyllende tekstanalyse, mener vi dette utdraget er relevant for forståelsen av Erdogan sin tilnærming til islam og den plassen islamske normer har i hans lederskap i lys av det eksistensielle, visjonære og meningsskapende. Han bruker Hagia Sophia til å trekke linjer bakover i tid, til Sultan Mehmet som erobret Konstantinopel og som regnes som det ottomanske rikets egentlige grunnlegger. Det knyttes også til historiske slag som slaget ved Badr i 624 da bønneretninger ble endret til Mekka, og slaget ved Manzikert i 1071 der de tyrkiske seldsjukkene vant en storslått seier over de bysantiske troppene. Den peker framover mot frigjøringen av al-Aqsa moskeen i Jerusalem, som sammen med Mekka og Medina regnes som en av det største helligdommene i islam. Særlig interessant er det retoriske grepet hvor Erdogan gjennomgående bruker begrepet resurrection, som vi kan oversette til oppstandelse på norsk. Bare i dette utdraget av en mye lengre tale, bruker han det hele 12 ganger. Ideen om oppstandelse finner vi i mange religioner, eksempelvis som den sentrale doktrinen i kristendommen om Jesu oppstandelse (Encyclopædia Britannica, u.å.). Oppstandelsen står også sentralt i islam, og er knyttet til troen på en dommedag der alle mennesker, levende og døde, vil bli holdt ansvarlig for sine handlinger. Ikke-troende vil havne i helvete, mens rettroende muslimer får en plass i paradiset.

Erdogan bruker med denne talen Hagia Sophia til å gi mening til noe langt større: til Tyrkia som nasjon, til fortid og framtid. Det kan nesten leses som et manifest for en visjon om et Tyrkia tuftet på islamske normer: Det er eksistensielt, det er handlingsorientert og det angår i høyeste grad kollektive interesser. Eksistensielt fordi det handler om grunnlaget for vår tilværelse; «[...]the re-rise of our civilization's sun on the basis of justice conscience, morality, tawheed and brotherhood and sisterhood which humanity awaits longingly». Handlingsorientert fordi det peker på å gjøre både det fysiske og symbolske rommet for utøvelse av islam større: «[...] break the chains and locks on the doors of this place of worship as well as the shackles on all hearts and feet.» Og kollektivistisk på en måte som favner både det tyrkiske nasjonalistiske fellesskapet og muslimer i stort: «Turkish nation, Muslims, and all of humanity still have something new to tell the world». Det er et vitnesbyrd fra en leder med karisma og lidenskap, og som

nettopp er opptatt av å forstå problemer for å kunne ta beslutninger – vi ville neppe sett noe tilsvarende fra Skule eller andre som ifølge Zaleznik (1977) ville vært typiske administratorer.

Dersom vi ser dette i lys av sensemaking – er dette et tydelig eksempel på hvordan Erdogan gjennom Hagia Sophia bruker islam til meningsdannelse.

«Den meningen lederen bygger er bestemt, og må være bestemt, av egen identitetsbygging. Dermed blir det umulig å forstå lederens visjoner og kongstanker som noe annet enn lederens forståelse av seg selv i sin livsverden» (Bjartveit, S. & Eikeset, K, 2020, s. 220–221).

Erdogan bruker sin kontekstuelle bakgrunn og forståelse knyttet til islam både i dette utdraget fra talen, men som vi har vist gjennom dette kapitlet også i flere andre sammenhenger.

Delkonklusjon og ny forforståelse

Vi har vært nysgjerrige på hvorvidt Erdogan leder i kraft av en kongstanke. I vårt arbeid har vi ikke funnet en tydelig formulert kongstanke eller visjon, men det er allikevel flere forhold som peker i retning av at han leder i kraft av en personlig, handlingsorientert og kollektivistisk kongstanke. Allerede i en gjennomgang av hvordan han bruker islam inn i sin politiske karriere, er det mye som tyder på at han har fremhevet og nedtonet islam etter hva som har vært hensiktsmessig. Dette underbygger ikke nødvendigvis at han ikke har en religiøs kongstanke som handler om politisk implementering av islam. Som vi har vist i drøftingen, er det svært mange eksempler på at islamske normer og verdier er sentralt for Erdogan – fra han ble født, som privatperson – men, ikke minst, som premis for flere politiske handlinger og beslutninger. At han har styrket islamske skoler og fått inn islamsk undervisning i den offentlige skolen, er et av de mest framtrede eksemplene på hvordan Erdogan legger islamske verdier til grunn for sine politiske handlinger. Det angår i større eller mindre grad hele befolkningen i Tyrkia, og det svekker det sterke skillet mellom stat og religion som Atatürk innførte. Som vi har vist i dette kapitlet, er det mye som tyder på at de islamske normene blir stadig mer framtrede etter hvert som Erdogan får mer makt: både i kraft av fartstid som president, men også ved at han strammer grepet og øker den faktiske makten til presidentembetet. Han treffer med sin navigasjon av religion og politikk.

Etter hvert som horisonten vår har utvidet seg, er det også stadig tydeligere for oss at Erdogan er en mye mer kompleks leder enn det vi kanskje hadde trodd på forhånd. Kanskje nettopp fordi han på den ene siden framstår som en rå maktpolitiker som tyr til machiavelliske metoder, som vi kommer tilbake til i neste kapittel, og på den andre siden framstår som en genuin troende mann som ikke vil gå på kompromiss med islam. I vårt kildemateriale har vi ikke klart å finne en kongstanke definert i klartekst av Erdogan selv. Vi mener å ha vist gjennom drøftingen at det er grunnlag for å hevde at Erdogan har en kongstanke som handler om at Tyrkia skal være et land tuftet på islamske normer, og dermed at han leder i kraft av en slik. Det framstår mye klarere for oss at islamske normer er en del av meningsdannelsen i Erdogans lederskap.

I det ligger også en erkjennelse av at vår forforståelse har vært knyttet til våre egne fordommer: vårt kulturelle ståsted, vestlige verdenssyn og historie som skiller seg på mange områder fra Tyrkia – både i samtiden og historisk. Vi må ta innover oss at det er et område vi har manglende kunnskap om. Dette har utvidet og endret vår forståelseshorisont.

Vi har gjennom dette kapitlet klart å luke ut fordommer: etter hvert som vi har dykket dypere inn i materiale, dess større innsikt og forståelse har vi fått ikke bare for Erdogan – men for den historiske og samtidige konteksten han leder i.

Underproblemstilling 2: I hvilken grad er Erdogan en Machiavellisk leder?

I denne underproblemstillingen skal vi diskutere i hvilken grad Erdogan er en Machiavellisk leder. I tillegg til forelesinger er det Machivellis Fyrsten (1532/2003) fra pensum som brukes til denne drøftingen.

Niccolo Machiavelli ble født i 1469 og døde i 1527. Han levde hele sitt liv i Toscana. Hans store ideal var bystaten og antikken som den ideelle sivilisasjon. Han var på dette vis et ektefødt barn av den norditalienske renessansen.

Machiavelli forfektet et syklisk historiesyn. Dette gjenspeiles også i menneskets natur. Hans menneskesyn er tuftet på det han faktisk erfarer og ser både i sin samtid, men også det som har skjedd i tidligere tider. Det følgende sitatet er en beskrivelse på hans syn på menneskets natur og noe av grunnlaget for hans sykliske historiesyn: «For om menneskene kan man i sin alminnelighet si: de er utakknemlige, feige, begjærlige,

hyklerske og bedragerske, farer skyr de som pesten, mens deres pengebegjær er grenseløst» (Machiavelli, 1532/2003, s. 88).

Machiavelli er mest kjent for sitt verk *Fyrsten*. *Fyrsten* ble skrevet i 1513 og dedikert til et medlem i Medici-familien. Mediciene var kanskje den mektigste familien i Italia, med hovedsete i Firenze. Da Machiavelli skrev *Fyrsten*, hadde de nylig fått ham arrestert, torturert og utvist fra Firenze. *Fyrsten* er et litterært verk med en rekke anbefalinger på hvordan en fyrste må oppføre seg for å ha suksess og overleve. Den var sjokkerende i sin samtid og ble bannlyst av paven i 1559 (Bjartveit & Kjærstad, 1996). Et viktig premiss for anbefalingene i verket, er at mennesket er grunnleggende egoistisk. Dette er et premiss som videreføres i Thomas Hobbes store verk, *Leviathan*. Premisset blir toneangivende i økonomisk teori og ligger til grunn for kapitalismen (Røyseng, S., 2023).

Verket har ingen diskusjon om moral og etikk, men med basis i sitt menneskesyn var Machiavelli opptatt av hvordan statsstyret fungerte og hvordan det burde fungere mer enn av dets moralske formål. Et særtrekk ved Machiavelli var at han løsrev politikken fra moralfilosofi og religion. Han var en politisk realist som tok utgangspunkt i hans menneskesyn og hans erfaringer. Hovedproblemstillingen for Machiavelli dreier seg om hvordan en fyrste kan gjenopprette orden i det Machiavelli selv oppfattet som en naturtilstand. *Fyrsten* må, ifølge Jon Bingen som har skrevet forordet til den norske utgaven, leses som en rapport fra naturtilstanden og som et program for hvordan komme ut av den (Machiavelli, 2003, s. XXIV). Han skriver at fysisk vold er all makts opphav, og at alle statsgrunnleggere bare har ett middel, nemlig vold. «*Fyrsten*» (1532/2005) kan dermed leses som en lærebok eller veileder i hvordan en griper makten og beholder den over tid.

Machiavelli peker på at loven er menneskets kampform. Når den ikke strekker til, må makten eller dyrenes kampform anvendes. Han bruker to metaforer fra dyreriket for å diskutere egenskaper som gir politisk suksess: reven og løven.

Når en fyrste først er nødt til å lære seg den dyriske kampform, bør han velge reven og løven som forbilde. Løven vet ikke å beskytte seg mot fellene, mens reven er forsvarsløs mot ulvene. De som bare gjør som løven, lykkes ikke.

(Machiavelli, 1532/2003, s. 92)

Reven er smart og har egenskaper som gjør at den er smartere enn byttet. I en politisk sammenheng kan det bety å kunne manipulere og evne å lure motstandere. Reven er også fleksibel og klarer å justere taktikken i forhold til situasjonen. Forsiktighet er også

en av revens egenskaper, og i en politisk sammenheng kan det være å unngå unødig risiko hvis ikke gevinsten er stor nok. Den siste av revens egenskaper er tålmodighet – evnen til å vente på det rette øyeblikket.

Løven er sterk og i politisk sammenheng er det styrke og autoritet til å lede og ta vanskelige avgjørelser. En politiker med egenskaper til Machiavellis løve har også mot til å slåss for saker som hun tror på og gjennomføre modige handlinger dersom det er nødvendig. Løven er langt mer aggressiv enn reven og skygger ikke unna en konflikt. Fremtoningen til løven er majestetisk og inngir frykt og respekt. I motsetning til reven er ikke løven villig til å inngå kompromisser – løven er kompromissløs i kampen for å vinne frem.

I denne oppgaven vil vi diskutere om Erdogan har revens og løvens egenskaper og hvordan han bruker dem for å tilegne seg, sikre og beholde makten i Tyrkia.

Det er igjen nødvendig med avgrensninger. Vi velger å se nærmere på to forhold:

1. Konflikten med militæret med fokus på Ergenekon i 2008 – militæret har i lang tid hatt en fremtredende maktposisjon i Tyrkia og Erdogan har utfordret denne.
2. Samarbeidet og konflikt med Fethullah Gulen – Gulen var i mange år en viktig samarbeidspartner for Erdogan, men samarbeidet gikk etter hvert over til en åpen konflikt hvor Gulen ble beskyldt for kuppforsøk mot Erdogan.

Kamp med militæret – fleksibel, tålmodig og aggressiv

Militæret i Tyrkia har historisk hatt en svært spesiell rolle. De har grepet inn i politikken ved flere anledninger når de har vært uenige i retningen. Militæret har normalt tatt samme side som den sekulære eliten (Fosshagen, K. & Thuesen, N., 2023).

Erdogan har selv merket presset fra militæret i forbindelse med det post-moderne kuppet som førte til at statsminister Erbakan måtte gå av og Velferdspartiet ble oppløst i 1998. Det var også militære kupp i 1960 og i 1980.

Kampen mot militærets innblanding i politikk fikk et foreløpig høydepunkt med arrestasjonen av general Ilker Basbug, den høyst rangerte generalen i Tyrkia, i 2008. Dette sammenfaller tidsmessig med det sterke samarbeidet mellom Gulen og Erdogan for å omgjøre forbudet mot hijab i Tyrkia. Vår vurdering er at samarbeidet med Gulen var viktig for å være sterke nok til å vinne kampen mot militæret.

Saken mot general Basbug er en del av det som omtales som Ergenekon-rettsakene. Rettsakene var rettet mot en rekke militære, journalister og opposisjonspolitikere. De

ble anklaget for å planlegge kupp mot Erdogan og AKP. De var rundt 275 som ble arrestert og anklaget. Forsvarene fremholdt at alle anklagene var fabrikkert. Ilker Basbug ble dømt i 2013, men frikjent i 2014. I følge The Economist var seieren i maktkampen mot militæret en svært viktig seier og samarbeidet med Gulen var avgjørende «The biggest achievement of Recep Tayyip Erdogan, Turkey's prime minister, during a decade of rule, has been to get the army out of politics. He did it with the help of the country's most influential Muslim cleric, Fethullah Gulen” (The Economist, 2013b).

Flere kilder bekrefter maktkampen med militæret, og at Erdogans mål har vært å få militæret ut av politikken. Kampen strakk seg over mange år og endte med en stor og viktig seier for Erdogan.

Den første markerte konflikten med militæret og eliten hadde Erdogan i 1998 der han ble fengslet og Velferdspartiet ble oppløst. Tolket ut ifra Machivelli kan det se ut til at han i etterkant av dette har tatt to av rensens egenskaper: fleksibel og tålmodig. Han ventet kanskje på rette anledning til å ta et oppgjør med militæret. Etter ti år kommer anledningen. Det er også påfallende at bevisgrunnlaget er såpass svakt at flere blir frikjent i etterkant av dommen. Kan det bety at Erdogan eller hans medsammensvorne har bidratt til å forfalske bevisgrunnlaget i Ergenekon-saken?

I årene frem til den åpne maktkampen med militæret kan vi kjenne igjen mange av rensens egenskaper, spesielt fleksibel og tålmodig, men muligens også forsiktighet. Han kan ha gjort mange forsøk på å bygge allianser med militæret som ikke er kjent i litteraturen, men vi har ikke klart å finne noe som tyder på dette i det kildeutvalget vi har lagt til grunn for denne oppgaven. Det er likevel tydelig at når Erdogan slår til, og måten han slår til på, har en stor effekt på hans videre maktposisjon og maktbase i Tyrkia. Når han slår til skifter han også taktikk fra rev til løve. Han tar løvens aggresjon. Arrestasjonene gjennomføres med media og dermed hele Tyrkia som tilskuere (Bechev, 2022, s. 85). Han viste offentligheten at han har makt over militæret. Det er nærliggende å tro at dette har en effekt på både hans fiender og hans støttespillere.

Når Erdogan først slo til mot militæret og arresterte et stort antall, inkludert øverste leder general Basbug, er det som om det er tatt rett ut av Fyrsten. Arrestasjonene er som voldshandlingene til Machiavelli tilpasset et moderne samfunn:

Voldshandlingene må derfor begås alle på én gang, slik at deres beske smak ikke blir hengende for lenge igjen og naget blir stort. Velgjerningene bør utføres litt

etter litt, slik at deres smak får en lang varighet og kjennes bedre. (Machiavelli, 1532/2003, s. 49)

Samarbeid med Gulen – fleksibel og modig

Fra begynnelsen var gulenistene naturlige partnere for Erdogan og AKP. Begge ønsket at islam skulle ta en mer sentral plass, og begge så militæret, eliten og kemalistene som motstandere. Gulenistene og media støttet Erdogan og AKP i mange år. Gjennom alle de første årene brukte Erdogan media aktivt til å styrke sin rolle. Gulen kontrollerte flere medier og de støttet opp under Erdogan.

Et eksempel på når samarbeidet mellom Gulen og Erdogan var sterkt, er i kampen for å tillate bruk av hijab. Både gulenistene og AKP ønsker å fjerne forbudet. Gulenistene mobiliserte for å bidra til at forbudet mot hijab ble omgjort, men de trengte en bredere maktbase for å lykkes. Sitatet nedenfor beskriver hvordan Erdogan jobbet for å samle nok makt for å få gjennomslag for å fjerne forbudet mot hijab. I sitatet kommer Erdogans egenskaper som en Machiavellisk rev, spesielt diplomatisk og fleksibilitet, frem.

Erdogan, ever the skillful tactician, assembled a societal coalition, much as in previous contests. The amendments pleased the AKP's conservative core as it strengthened their chosen representatives against the old regime. Equally, the changes appealed to fellow travelers of leftist and liberal persuasion who had come to view the AKP as a transformative agent thanks to its stance on Europe, individual liberties, minority rights and the struggle with the Kemalist establishment. (Bechev, 2022, s. 83)

Samtidig er det heller ingen tvil om at Erdogan er villig til å ta risiko som en modig machiavellisk løve i denne kampen. I forkant av samarbeidet beskrevet over, ble forbudet forsøkt omgjort gjennom domstolene. Kemalistene og militæret har fortsatt stor makt i domstolene, og det førte til at Erdogans parti var nære på å bli dømt for å undergrave sekularismen. Her er det mulig at Erdogan overvurderte egen makt og gjennomslagskraft, men at han var villig til å legge partiets eksistens i hendene på domstolene for å vinne frem i saken, viser tydelig at han har mot og vilje til risiko.

Erdogans career seemed to be at stake as well. The judgment itself proved to be a draw, however. The constitutional justices did establish that the AKP was undermining secularism yet stopped short of imposing a ban [...] Erdogan survived but it was a close call [...] Whatever contingency plans Erdogan drew up

at the time, his main takeaway from the closure case was the judiciary needed to be tamed. (Bechev, 2022, s. 82)

Fra revens perspektiv er samarbeidet med Gulen nødvendig ettersom Gulen bidro til at Erdogan når sine mål om makt. Erdogan utviste fleksibilitet i samarbeidet, og utnyttet det til sin fordel i kampen mot den eksisterende eliten.

Etter at de i fellesskap har tatt et oppgjør med militæret og svekket deres makt, kan det være at Erdogan vurderte seg sterk nok til å ta en konflikt med Gulen. Tålmodigheten og fleksibiliteten passer med revens egenskaper. Når Erdogan er sterk nok, går han over i løvens rolle - viljen til å ta konflikt passer med løvens egenskaper.

Konflikt med Gulen – kompromissløs

Etter mange år med samarbeid utviklet det seg en omfattende konflikt mellom Gulen og Erdogan.

Det er uklart hva som endret relasjonen fra å være hovedsakelig preget av samarbeid, til å bli en konflikt. Gulen og Erdogan var enige om økt innflytelse for islam, men de var uenige i hvordan de skulle nå målet. Gulen og gulenistene ønsket å forme folks meninger via skoler og utdanning, media og næringsliv. The Economist skriver at Erdogan i en langt større grad hadde autoritære trekk fra starten. Gulen er også kreditert for å fremme en mer moderat versjon av islam (The Economist, 2013b).

The Economist spekulerte i at Erdogan var stadig mer paranoid og fryktet at Gulen samarbeidet med Israel for å fjerne Erdogan.

Bechev (2022) spekulerer i at korrupsjonssaken mot Erdogan var sterkt medvirkende. I forkant av presidentvalget i 2014 var det korrupsjonsanklager mot Zarrab, en entreprenør, hvor Erdogan og sønnen Bilal var involvert. Det er uklart om Gulen står bak korrupsjonsanklagene, men det er ingen tvil om at Gulen har mange tilhengere i byråkratiet som kan bidra til anklagene. Det er også et faktum at Gulen uttrykte kritikk mot Erdogan i tyrkisk presse.

Protestene i Gezi-parken kan også fremstå som et vannskille i forholdet mellom Gulen og Erdogan. Det startet som fredelige protester i 2012 mot Erdogans plan for å bygge et kjøpesenter i Gezi-parken.

Erdogan slo kraftig ned på protestene og i en artikkel i tidsskriftet *The Economist* brukes Turkish Medical Doctors Association som kilde på at minst 7 000 demonstranter ble skadet i voldshandlingene knyttet til demonstrasjonene (*The Economist*, 2013a).

Gulen støttet protestene og Gulen har uttalte seg kritisk til Erdogans håndtering av protestene: «Gulen blamed the authorities for the brutal suppression of the protests. «Is the shopping center that was to be built there worth a single drop of blood» (Bechev, 2022, s. 92).

Tre år senere kom klimaks i konflikten mellom Erdogan og Gulen. Det var forsøk på statskupp mot Erdogan 15.juli 2016. Gulen og militæret fikk skylden.

I årene frem til kuppforsøket har Erdogan jobbet systematisk for å svekke Gulens nettverk. Her er det en ny av rensens egenskaper som passer best for å belyse Erdogans arbeid; sluhet. Han brukte makten sin til å gradvis svekke Gulens nettverk. Et eksempel er Gulens bank, Bank Asya, mistet bankbevillingen i 2014. I etterkant av protestene i Gezi-parken, strammet Erdogan kraftig inn på mediene som var kontrollert av Gulen. Den største, *Zamat*, måtte stenge i 2016. Redaktør av *Taraf*, Ahmet Altan, fikk livstidsdom for å være en del av terroristorganisasjonen, the Fethullahist Terrorist Organization (FETO).

Ifølge *Reporters without borders* er 90 prosent av nasjonale medier under kontroll av Erdogan. Ved utgangen av 2016 var 81 reportere fengslet, et antall som tronet på verdenstoppen (*The Economist*, 2019). I 2022 skal 23 journalister ha blitt satt i fengsel. "All possible means are used to undermine critics" (*Reporters Without Borders*, u.å.).

Alle midler brukes for å slå ned på kritikerne – ikke ulikt en kompromissløs løve.

Kuppforsøket i 2016, og hvordan Erdogan håndterer dette, er neste steg i hans autoritære retning. «The coup attempt seems to have magnified the authoritarian behavior bordering on paranoia that has increasingly come to define Mr. Erdogan's leadership" (*The New York Times*, 2016).

I konfliktene med Gulen bærer Erdogan preg av løvens aggresjon og kompromissløshet. På samme måte som i konflikten med militæret, ble det arrestert et stort antall motstandere. Men omfanget av arrestasjonene i denne runden var enormt, og omfanget gjør at vi mener løvens kompromissløshet kommer frem.

Det utstrakte nettverket til Gulen førte til at nær 600 000 ble etterforsket og opp mot 100 000 ble arrestert i etterkant av kuppforsøket i 2016. De fleste av disse var gulenister.

Tallene er sjokkerende store og viser hvor paranoid Erdogan er blitt. Denne opprenskningen må ha vært gjennomført med hvis grad av frykt, men det er i aller høyeste grad kompromissløst og aggressivt.

Igjen kan vi bruke Machiavelli til å kaste lys over Erdogan handlinger: «En fyrste må virke barmhjertig, trofast, menneskelig, helstøpt og som en god kristen. Dels må han også være det, men alltid med hode på rett plass, slik at han også kan være det motsatte når det kreves» (Machiavelli, 1532/2003, s. 93).

Erdogan er trofast mot gulenistene i mange år og samarbeider godt med dem for å nå felles mål. Når det er nødvendig, er Erdogan det motsatte.

Delkonklusjon og ny forforståelse

Det kan se ut til at Erdogan har mange av egenskapene Machiavelli tillegger løven og reven, og som Machiavelli mener er nødvendige for å være en suksessfull leder.

Tyrkia er et demokrati og Erdogan har vært en demokratisk valgt leder gjennom de siste 20 årene. Han er dermed den lengst sittende lederen i Tyrkia. Det er rikelig med eksempler på at han er villig til å gå langt for å beholde makten. Machiavelli skriver at lederen må være villig til å gjøre «hva som helst» for å lykkes.

Erdogan har slått ned opprør slik at tyrkere har dødd, fengslet tusenvis av fiender, bidratt til at Gulen lever i eksil og ilagt astronomiske bøter til motstandere. Vår vurdering er at Erdogan bruker maktens prinsipper i tråd med beskrivelsene til Machiavelli i Fyrsten. Erdogan bruker menneskets kampform; loven. Når den ikke strekker til bruker han dyrenes kampform og metaforene til Machiavelli, reven og løven, fungerer godt for å beskrive Erdogans maktutøvelse.

I gjennomgangen av litteraturen er det tydelig at vår forforståelse i stor grad har vært påvirket av medias gjengivelse av virkeligheten. Det har ført til at vi har i stor grad blitt oppmerksomme på nyheter slik de er definert av media. Konflikten med militæret og konflikten med Gulen var til en viss grad kjent for oss på forhånd, men de lange periodene med samarbeid med Gulen var vi mindre oppmerksomme på.

Det har også ført til at vi var mindre oppmerksomme på at Erdogan hadde revens egenskaper i form av sluhet, samarbeid og tålmodighet. Det kan også se ut til at han i stor grad er villig til å vente på det rette øyeblikk før han slår til mot sine motstandere. I vår forforståelse var vi heller ikke tilstrekkelig oppmerksomme på hvor mye Erdogan tilpasser seg for å sikre seg en maktbase. Det er selvsagt åpenbart at en demokratisk

valgt leder må ha en maktbase. Vi har kanskje vært noe naive i vår forforståelse, men gjennom studiet og diskusjonene har vi fått utvidet vår horisont.

Vi er mindre overrasket over at han har løvens egenskaper. Igjen så tror vi dette henger sammen med at vår forforståelse er preget av media og at løvens maktkamper i stor grad er gjengitt i media.

Avsluttende drøfting og konklusjoner

Erdogan er en interessant person med en spennende bakgrunn. Han er fattiggutten som gikk hele veien i det tyrkiske statsapparatet. Han hadde i utgangspunktet alle politiske odds mot seg, men har likevel lyktes som politiker og nådd maktens absolutte tinde. Tyrkia har i nyere tid – frem til begynnelsen av 2000 tallet blitt styrt av en elite. Denne tradisjonen ble for så vidt ikke startet av Atatürk, men han tok arven fra det ottomanske riket med i sin ledergjerning. Dette ble i sin tur videreført av et politisk etablissement som på mange måter var motstykket til det Erdogan representerte. Det var sekulært. Det var elitepreget. Det var vestlig orientert. Det hadde sterke bånd til militæret og militærmakten. Og ikke minst; det var en klar urban tilknytning. Erdogan på sin side var fra fattige kår. Familien hadde flyttet fra bondesamfunnet inn til storbyen, men var bosatt i fattigstrøket og var så langt fra eliten som en muligens kan komme i Tyrkia. Til tross for dette har Erdogan gjennom hele sin politiske karriere utfordret både den politiske, militære, økonomiske, juridiske og intellektuelle elite. Dette har han i stor grad gjort ved å sette ulike eliter og sentrale maktaktører opp mot hverandre, samtidig som han har sørget for å ha en støtte i den delen av befolkningen som med rette kan beskrives som den underpriviligerte samfunnsklassen. Litt spissformulert er dette en befolkningsdel preget av lav utdanning og inntekt, sterk knytning til islam og som hovedregel bosatt i rurale strøk.

Vi har med dette som bakteppe vært nysgjerrige på hvordan Erdogan har klart å opparbeide, beholde og styrke makten sin i Tyrkia gjennom flere tiår.

I denne oppgaven har vi dermed satt oss fore å undersøke og søke å forklare hvordan Erdogan gradvis bygger opp sin maktposisjon i Tyrkia og sakte, men sikkert, tar kontrollen over viktige maktbaser. Vi vil nå i denne oppsummeringen gjøre dette i et historisk perspektiv der vi særlig legger vekt på hvordan Erdogan gradvis har bygget seg opp politisk, juridisk, militær, ideologisk og byråkratisk makt. Som en metodisk og teoretisk hjelp har vi støttet oss på to kjerneområder:

- I hvilken grad leder Erdogan i kraft av en kongstanke?
- I hvilken grad han er en Machiavellisk leder?

Slik Håkon hadde en klar kongstanke om å samle Norge til ett rike, er vi nysgjerrige på om Erdogan kan ha en kongstanke som handler å samle Tyrkia til et islamsk rike. Skal Tyrkia være et land tuftet på islam? Det er altoverveiende sannsynlig at islamske normer, slik vi tolker og analyserer utvalget av kilder, ligger som en grunnleggende

overbevisning hos Erdogan. En overbevisning som er nærmest som et kall på linje med Ibsens karakterer Håkon og Brand. En slik overbevisning har han sannsynligvis fått allerede fra barnsben av. Dette kommer senere klart til uttrykk både i ord og handlinger. I et vestlig perspektiv er vi vant til at lov og religion er to forhold som holdes rimelig adskilt fra hverandre. Islam på sin side er både lov og religion. Dette er en av de aha-opplevelsene vi har fått underveis – og som gir oss en ny forståelseshorisont når vi ser på det som er det mest sentrale her: Leder Erdogan, gjennom de 30 årene vi ser på, ut fra en kongstanke som handler om å samle Tyrkia til et islamsk rike? Erdogan har i stor grad dreid Tyrkia i retning av et gudfryktig og konservativt samfunn tuftet på islam. Dette har kommet mer og mer til uttrykk over tid. Mye tyder på at dette er en kongstanke hos Erdogan som er knyttet til islam som idegrunnlag. Den er helt eller delvis gjennomført, og den har en betydning for Erdogan som kan beskrives som av eksistensiell karakter.

Vår konklusjon er at det går en rød tråd gjennom hele Erdogans liv og virke som handler om islam, islamsk lov og lære. Det er ikke vanskelig å se at denne røde tråden også har påvirket hans politiske mål om en religion som gjennomsyrrer hele det tyrkiske samfunnet uten at det får ekstreme utslag for den jevne innbygger. Begrensninger i ytringsfrihet og en knebling av pressen har vært virkemidler for å holde på makt og mening – og dette har også til dels blitt rettfærdiggjort av et større gode. Den islamske stat. Dette er hans kongstanke. I sitt politiske virke har dette hele tiden vært en rettesnor, men Erdogan har også vært klar over at han må bruke virkemidler som tidvis ikke har vært forenlige med hans religiøse tro og hans læresetninger. Så er spørsmålet: Har han vært villig til å la sine religiøse prinsipper vike for å nå et større mål? Gjennom den innsikten vi har tilegnet oss, har det blitt stadig tydeligere: Erdogan er en fullblods machiavellisk leder. Der han ikke med lov i hånd får gjennomslag, er han ikke redd for å bruke makt og list. Han er ikke redd for å bruke løvens kampform ved eksempelvis å renske ut politiske motstandere, kneble pressen og manipulere rettsvesenet.

Erdogan vet også å benytte seg av revens instinkter. Det er han dyktig til. Han bruker folk rundt seg så lenge de er nyttige og bidrar til å styrke hans maktbase. Her bruker han list og overtalelseskunst som med Gulen. Når det ikke lenger er opportunt, skyver han sine tidligere samarbeidspartnere ut i skyggen. Erdogan er villig til å ta risiko, men bare hvis gevinsten tilsynelatende er større enn prisen. Slik vi ser det, har Erdogan vært en mester i å balansere akkurat dette forholdet slik at prisen han betaler alltid er lavere enn den merverdien han får igjen.

Også i sin kamp mot militærets store innflytelse og makt i det sivile samfunn har Erdogan, når han har sikret seg nok støtte, vært nådeløs. Fra å være en kraft som kunne veltet regimet, har Erdogan nå det som oppleves som full kontroll over militærmakten. Det betyr også at han kan bruke dette maktapparatet som en støttespiller og et middel, og ikke lenger betrakte militærmakten som en trussel og mulig fiende.

Et av de spørsmålene som vi har vært nysgjerrige på – og som vi har diskutert mye knytter seg til spørsmålet om Erdogan er mest opptatt av makt for maktens skyld – eller om det finnes en kongstanke som gjør streben etter makt så viktig for ham. Vårt standpunkt på dette feltet har skiftet underveis, og det er innsikten vi har opparbeidet oss som har forårsaket endringene i standpunkt. Fra å tenke på Erdogan som en ren maktspiller som higer etter makt for egen vinnings skyld, har det blitt tydeligere og tydeligere at den kongstanken, som vi mener å ha funnet, virkelig er det som er det mest avgjørende i Erdogans politiske virke. Det betyr ikke at han ikke motiveres av maktposisjonen i seg selv og de fordelene den gir, men vi tror ikke det er det mest sentrale og viktigste for Erdogan. Her har innsikt og nye perspektiver gjort at vår forforståelse har endret seg. Vi har fått et mer nyansert bilde og en ny horisont.

Erdogans kongstanke om et tyrkisk samfunn basert på islamske normer har gjennom hele Erdogans virketid blitt mer og mer synlig og uttalt – dette i takt med hans styrking av egen makt. Parallelt med dette har han tatt hele virkemiddelapparatet til Machiavelli i bruk. Han har med lov i hånd utført en rekke reformer gjennom demokratiske kanaler. Han har også vært i rettssaker – og fått saker prøvd på lovlig vis. I tillegg har han brukt reven og løvens egenskaper når loven ikke har vært tilstrekkelig for å holde på og styrke makten. Der har han utøvd maktens muligheter til det ytterste. Det finnes det, som vi har vist, mange eksempler på.

Det er vanlig å snakke om lederes vekst og fall. Lederskapet til Erdogan har, så langt, vært historien om en gradvis styrking av egen maktposisjon over tid. Det er ikke tvil om at det har vært tøffe situasjoner og harde maktkamper, men Erdogan har alltid kommet styrket ut av disse. Han har nå så å si full kontroll på hele statsapparatet i Tyrkia. Flere medier og observatører har i sine analyser varslet at presidentvalget 14. mai ville være begynnelsen på slutten for Erdogan. Så langt er det imidlertid ikke mye som tyder på at disse spådommene står seg. Erdogan fikk 49,4 % av stemmene – og manglet dermed bare litt på å nå grensen for å bli valgt til president i første valgongang. Neste valgongang er 28. mai – og Erdogan ligger meget godt an. Det ser dermed vanskelig ut

for opposisjonsleder Kemal Kiliçdaroglu fra Det republikanske folkeparti (CHP) som fikk 44,96 %. Mye tyder på at Erdogan fortsetter inn i en ny 5-årsperiode som president – og dermed holder på makten.

Tyrkia ligner nå mer og mer et autokrati basert på islam og den sterke mann hvor Erdogan har benyttet seg av sin karisma, sin råskap, sin kynisme og sin sluhet for å gjennomføre sin kongstanke.

Postludium

Vi valgte å skrive om Erdogan etter lange og gode diskusjoner om en rekke ulike kandidater. Både politikere, næringslivsledere og litterære skikkelser fra både inn- og utland stod på listen over aktuelle kandidater. Ingen av oss kjente godt til Erdogan fra før – men vi er alle tre over middels interesserte i både norsk og internasjonal politikk. I diskusjonen kom vi stadig tilbake til Erdogan. Både fordi Tyrkia i seg selv er et interessant område på grunn av beliggenheten mellom Europa og Asia, størrelsen både i geografi og antall innbyggere – og ikke minst at det mest folkerike landet i Europa etter Russland der over 90 prosent av innbyggerne regnes som muslimer.

Men hvor skulle vi begynne? Og, ikke minst – etter hvert som vi leste oss opp på ulike kilder, dess mer brutalt opplevdes den nødvendige avgrensningen. Det ble stadig mer tydelig for oss at det finnes så uendelig mange flere interessante temaer og problemstillinger knyttet til Erdogan som vi kunne tenkt oss å jobbe videre med.

I dette arbeidet har vi fått økt forståelse for Erdogan og vi ser at det hadde vært veldig interessant å analysere andre sider ved Erdogans ledelse i lys av teoriene fra pensum. Både utenrikspolitikk, og kanskje særlig i relasjonen til EU, Nato, USA og Russland og håndteringen av kurdere som minoritet er viktige områder for både Erdogan og Tyrkia, og som vi ofte leser om i media. Interessante problemstillinger kunne være:

- Sensemaking - På lik linje med mange andre populistere spiller han også mye på en ytre fiende. Den ytre fienden har skiftet, men han bruker den aktivt for å samle oppslutning i Tyrkia. EU, USA, Israel har vært nyttige fiender i perioder. De siste månedene i 2023 har det vært Sverige og til dels Finland. Dette ser ut til å fungere i tråd med teorien om sensemaking til Karl Weick hvor Erdogan velger ut signaler og argumenterer for sannsynlighet mer enn nøyaktighet. En

interessant problemstilling i et videre arbeid kan være å analysere hvilke signaler han velger ut og se det i lys av hvilke maktbaser han ønsker å få tilslutning fra.

- Karismatisk leder – de som har vært nær Erdogan rapporterer at han er en svært karismatisk leder. I utgangspunktet forventer vi at alle politiske ledere har karismatiske trekk, men i noen kilder omtales Erdogan som særskilt karismatisk. Det hadde vært interessant å gå nærmere inn på i lys av teoriene rundt karismatiske ledere fra Conger og Kanungo med flere. Kanskje aller mest interessant hadde det vært å få mer innsikt i eventuelle skyggesider Erdogans karismatiske lederskap.
- Retorikk – det skrives også mye om hans retoriske evner. Helt fra han gikk på skole er dette løftet frem som en av hans sterke sider. En nærmere analyse av dette krever kompetanse om det tyrkiske språk, men det hadde vært veldig interessant å forstå hvilke retoriske grep han bruker.

Litteraturliste

- Ahmadi, A. (2012, 1. juni). Turkey PM Erdogan sparks row over abortion. *BBC World News*. <https://www.bbc.com/news/world-europe-18297760>
- Bechev, D. (2022). *Turkey under Erdoğan how a country turned from democracy and the West*. Yale University Press.
- Bjartveit, S. & Eikeset, K. (2020). Ibsens spørsmål om lederskap. I Tjønneland, E. (Red.), *Henrik Ibsens Kongs-Emnerne—Teater, historie og resepsjon* (s. 213–231). Vidarforlaget.
- Bjartveit, S., & Kjærstad, T. (1996). *Kaos og kosmos: Byggesteiner for individer og organisasjoner*. Kolle Forlag.
- Butler, D. (2018, 25. januar). With more Islamic schooling, Erdogan aims to reshape Turkey. *Reuters*. <https://www.reuters.com/investigates/special-report/turkey-erdogan-education/>
- Dewan, A. (2017, 18. april). Turkey referendum: What happened and what comes next. *CNN*. <https://edition.cnn.com/2017/04/17/europe/turkey-referendum-explainer/index.html>
- Eikeset, K. (2022a, 5. oktober). *Ibsen* [PowerPoint-presentasjon]. Itslearning. <https://bi.itslearning.com/>
- Eikeset, K. (2022b, 25. oktober). *Ibsens Kongsemnerne – ledelse på norsk* [PowerPoint-presentasjon]. Itslearning. <https://bi.itslearning.com/>
- Encyclopædia Britannica. (u.å.). *Resurrection*. <https://www.britannica.com/topic/resurrection-religion>
- Fosshagen, K. & Thuesen, N. (2023). Tyrkia. I *Store norske leksikon*. <https://snl.no/Tyrkia>
- Fradkin, H. & Libby, L. (2013). ERDOGAN'S GRAND VISION: Rise and Decline. *World Affairs*, 175(6), 41–50. <https://www.jstor.org/stable/43556162>

- Goplen, Å. (2023). Mustafa Kemal Atatürk. I *Store norske leksikon*.
https://snl.no/Mustafa_Kemal_Ataturk
- Human Rights Watch. (2022). *Turkey—Events of 2021*. <https://www.hrw.org/world-report/2022/country-chapters/turkey>
- Ibsen, H. (2005). *Kongsemnerne historisk skuespill i fem akter*. Transit. (Opprinnelig utgitt 1863)
- Johnsen, N. (2019). *Erdogan Tyrkias nye sultan*. Aschehoug.
- Kinzer, S. (1998a, 5. april). Turkish nationalistis take their battle into court. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/1998/04/05/world/turkey-secularists-take-their-battle-into-court.html?searchResultPosition=4>
- Kinzer, S. (1998b, 7. oktober). Mayor Guilty of Godliness: What Next for Turkey? *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/1998/10/07/world/istanbul-journal-mayor-guilty-of-godliness-what-next-for-turkey.html?searchResultPosition=1>
- Krogh, T. (2003). *Historie, forståelse og fortolkning: Innføring i de historisk-filosofiske fags fremvekst og arbeidsmåter* (4. utg). Gyldendal Akademisk.
- Machiavelli, N. di B. dei. (2003). *Fyrsten*. Cappelen akademisk. (Opprinnelig utgitt 1532)
- Nawa, F. & Sebzeci, O. (2018, 30. mai). Erdogan's «pious generation» goal drives Islam into education. *Financial Times*. <https://www.ft.com/content/83328a4e-4317-11e8-97ce-ea0c2bf34a0b>
- Otnes, P. J. (2013). Deltakar og tilskodar: Forsøk på en nylesning. *Sosiologisk Tidsskrift*, 21(3), 287–304.
- Presidency of the Republic of Türkiye. (2020, 10. juli). *With its new status, Hagia Sophia, the shared heritage of humanity, will continue to embrace all* [Video].
<https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/120584/-with-its-new-status-hagia-sophia-the-shared-heritage-of-humanity-will-continue-to-embrace-all>
- Reporters Without Borders. (u.å.). *Türkiye*. <https://rsf.org/en/country-t%C3%BCrkiye>

- Røyseng, S. (2022, 7. desember). *Makt og disiplin – Foucaults perspektiv* [PowerPoint-presentasjon]. Itslearning. <https://bi.itslearning.com/>
- Røyseng, S. (2023, 18. januar). *Alles kamp mot alle* [PowerPoint-presentasjon]. Itslearning. <https://bi.itslearning.com/>
- Shukri, S. & Hossain, I. (2017). Political discourse and Islam: Role of rhetoric in Turkey. *The Journal of Social, Political and Economic Studies*, 42(2), 157–179. https://www.researchgate.net/publication/317972674_Political_discourse_and_Islam_Role_of_rhetoric_in_Turkey
- Skjervheim, H. (1996). *Deltakar og tilskodar og andre essays*. Aschehoug.
- Sontag, D. (2003, 11. mai). The Erdogan Experiment. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2003/05/11/magazine/the-erdogan-experiment.html>
- Store norske leksikon. (u.å.). *Hans-Georg Gadamer*.
- The Economist. (2002, 5. desember). *The dreaded headscarf*. <https://www.economist.com/europe/2002/12/05/the-dreaded-headscarf>
- The Economist. (2013a, 22. juni). *Erdogan cracks down*. [economist.com/europe/2013/06/22/erdogan-cracks-down](https://www.economist.com/europe/2013/06/22/erdogan-cracks-down)
- The Economist. (2013b, 14. desember). *Erdogan v Gulen—Who will prevail?* <https://www.economist.com/europe/2013/12/14/erdogan-v-gulen>
- The Economist. (2019, 16. januar). *Turkey leads the world in jailed journalists*. <https://www.economist.com/graphic-detail/2019/01/16/turkey-leads-the-world-in-jailed-journalists>
- The Economist. (2023, 10. mai). *A former bureaucrat is giving Erdogan a run for his money*. <https://www.economist.com/europe/2023/05/10/a-former-bureaucrat-is-giving-erdogan-a-run-for-his-money>

The New York Times. (2016, 20. juli). *Mr. Erdogan's Reckless Revenge*.

<https://www.nytimes.com/2016/07/20/opinion/mr-erdogans-reckless-revenge.html>

The Organization for Security and Co-operation in Europe. (2017, 17. april). *Lack of equal opportunities, one-sided media coverage and limitations on fundamental freedoms created unlevel playing field in Turkey's constitutional referendum, international observers say*.

<https://www.osce.org/odihr/elections/turkey/311726>

The Organization for Security and Co-operation in Europe. (2023, 15. mai). Türkiye elections marked by unlevel playing field yet still competitive, international observers say

<https://www.osce.org/odihr/elections/543552>

Tranøy, K. E. (2019). Metode. I *Store norske leksikon*. <https://snl.no/metode>

Vogt, K. (2023). Islamske lovskoler. I *Store norske leksikon*.

https://snl.no/islamske_lovskoler

Weick, K. E. (2010). *Sensemaking in organizations* (Nachdr.). Sage Publ.

Yavuz, M. H., & Ozturk, A. E. (2020). Guest Editors' Introduction: Islamism, Identity and Memory: Turkey Under Erdoğan. *Middle East Critique*, 29(3), 237–243.

<https://doi.org/10.1080/19436149.2020.1770439>

Yavuz, M. H., & Öztürk, A. E. (2019). Turkish secularism and Islam under the reign of Erdoğan. *Southeast European and Black Sea Studies*, 19(1), 1–9.

<https://doi.org/10.1080/14683857.2019.1580828>